

ეძღვნება უწმიდესისა და უნეტარესის,
სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის,
ილია II-ის
აღსაყდრებიდან 30 და დაბადებიდან 75 წლისთავს

დავით მუსხელიშვილი

საქართველოს ისტორიის ნარკვევი

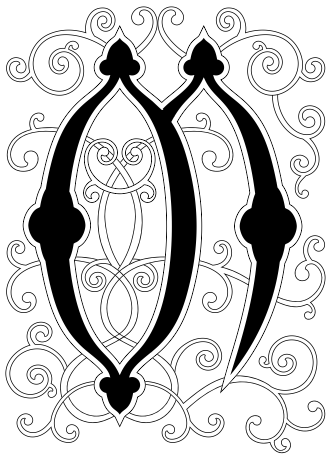
თბილისი, საქართველო 2008

ალავერდი
საკათედრო ტაძარი. XI ს. დასაწყისი

ქუთაისი. ბაგრატის ტაძარი
XI ს. დასაწყისი

ანამედროვე ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა (ანთროპოლოგიის, ლინგვისტიკის, არქეოლოგიის, ისტორიული გეოგრაფიის) მიღწევების შედეგად სრულიად უცნობელია ქართველი ტომების ავტოქტონობა სამხრეთ კავკასიაში. კერძოდ, ე. წ. „შუა ბრინჯაოს ხანაში“, მაინცდამაინც, ძვ. წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის პირველ ნახევარში, რეალურ-ისტორიულად არის შესაძლებელი საუბარი ქართველთა წინაპრების განსახლების შესახებ. საფუძვლიანია ვარაუდი, რომ ამ დროისთვის უკვე მომხდარია ე. წ. „წინარე ქართული ენის“ დიფერენცია და დასავლეთი საქართველოს ტერიტორიაზე მოსახლეობენ დასავლურქართული ტომების, ხოლო აღმოსავლეთი საქართველოს ტერიტორიაზე – აღმოსავლურქართული ტომების წინაპრები.

უფრო გვიან ე. წ. „გვიანი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის ხანაში“, ანუ ძვ. წელთაღრიცხვის II ათასწლეულის მეორე ნახევარსა და I ათასწლეულის პირველ საუკუნეებში, არქეოლოგიური კულტურის ლოკალური წრეების საფუძველზე, შესაძლებელი ხდება უკვე ცალკეული ქართველი ტომების განსახლების არეალის დადგენაც, კერძოდ, როგორც დასავლურქართული, ანუ კოლხური ტომების, ისე აღმოსავლურქართული, მაგალითად, ქართლური, კახური, მესხური და სხვა ტომების ადგილსამყოფლის ლოკალიზაციაც.

ამავე ეპოქაში ჩნდება მათ შესახებ ცნობები ძველადმოსავლურ წერილობით წყაროებში. ასე, მაგალითად, ძვ. წელთაღრიცხვის XII ს-ის ბოლოსთვის, ასურეთის მეფის „ანალებში“ მოხსენიებული არიან „მუშქები“, ანუ გვიანდელი მესხების წინაპრები, რომლებიც შეჭრილან ჩრდილო მესოპოტამიაში და მდ. ტიგროსის სათავეების ტერიტორია დაუპყრიათ; იქვე იხსენიება „დაიაენის“ ტომთა დიდი კონფედერაცია თუ ადრესახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომელსაც იმორჩილებს ტიგლათფილესერ I.

„დაიაენი“, რომელიც ასურეთის მეფის, სალმანასარ III-ის ძვ. წ. 856 და 845 წლების წარწერებშიც მოიხსენიება, იგივე „დაიოხია“ ძვ. წ. VIII ს-ის ურარტული წარწერებისა, ანუ ცნობილი ძველბერძენი მწერლისა და მხედართმთავრის, ქსენოფონტის (ძვ. წ. V ს.) „ტაოხი“, როგორც იგი უწოდებს მდ. ჭოროხის ხეობაში მოსახლე აღმოსავლურქართულ ტომს – ტაოელებს. ამგვარად, ეჭვი არ არის, „დაიაენი“ – „დაიოხი“ არის ტაოელთა ჰემონობით შექმნილი, ძვ. წელთაღრიცხვის IX-VIII საუკუნეებში მაინც, უკვე ადრესახელმწიფოებრივი ერთეული, რომელიც, იმავე ასურულ-ურარტული წყაროების მონაცემების

მიხედვით, ძლიერი და მდიდარი ქვეყანაა, რომლის ძირითადი ტერიტორია მოიცავს ჭოროხის აუზს და არზრუმის ფართო ზეგანს. ეს იყო აღმოსავლურქართული ტომების პირველი სახელმწიფოებრივი გაერთიანება, რომელსაც ჩრდილოეთიდან ესაზღვრებოდა დასავლურქართულ ტომთა ასეთივე გაერთიანება – „კოლხა“, რომელიც პირველად ძვ. წ. VIII ს-ში იხსენიება ურარტულ და ძველბერძნულ წერილობით წყაროებში.

ძვ. წ. VIII ს-ის მეორე ნახევარში დიაოხის სამეფო, ჩანს, დაემხო ურარტუელებთან ბრძოლაში, თუმცაღა აღმოსავლურქართული სახელმწიფოებრიობა არ მოშლილა და ჰეგემონობა სხვა ქართულმა ტომებმა ითავეს.

მართლაც, ძვ. წ. VII ს-ში ძველი დიაოხის ტერიტორიაზე „ხალიტუს“, ანუ ხალდეების, იგივე ხალიბების გაერთიანება ჩნდება, ხოლო VI ს-ში „სასპერების“, ანუ იმავე „იბერების“ ჰეგემონობით შექმნილი ადრესახელმწიფოებრივი ერთეული, რომელიც, დიაოხის მიწა-წყლის გარდა, სავარაუდოა, აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიასაც მოიცავდა და სამხრეთით მდ. არაქსამდეც ვრცელდებოდა. მისი ცენტრი, ისევე როგორც დიაოხისა, შესაძლებელია ჭოროხის ხეობაში ყოფილიყო.

ამ პერიოდში, ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში, თავისი პოლიტიკური და ეკონომიკური სიძლიერის ზენიტს აღწევს კოლხეთის სამეფო, რომელიც მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა და ჩრდილო-დასავლეთით აწინდელ ქალაქ ტუაფსეს იქით ვრცელდებოდა ადგილ ნიკოფსიმდე. ამ დასავლურქართული სახელმწიფოს მორჭმულობას მოწმობს ვანის ნაქალაქარის განათხარი უმდიდრესი არქეოლოგიური აღმოჩენები. აღსანიშნავია, რომ ამდროინდელი არქეოლოგიური მასალა მჭიდრო კულტურულ ურთიერთკავშირზე მიუთითებს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე განსაზღვრულ ტომებს შორის.

ძვ. წ. VI-V საუკუნეების მიჯნაზე, აქემენიდური ერანის ექსპანსიის შედეგად, სასპერთა გაერთიანების სამხრეთ-დასავლეთი ტერიტორია – არზრუმის ზეგანი და არაქსისპირა რეგიონი – უშუალოდ შედის სპარსული იმპერიის ფარგლებში, რის გამოც პოლიტიკური ცენტრი ქვეყნის შიგნით, აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ინაცვლებს, სადაც ძვ. წ. IV ს-ის ბოლოსთვის ყალიბდება ქართლის (იბერიის) სახელმწიფო ცენტრით მცხეთაში. პირველი ქართველი მეფე, ქართული წყაროების მიხედვით, ფარნავაზია, რომელმაც აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად დასავლეთიც გააერთიანა. ასე შეიქმნა, ქართული ეროვნული ტრადიციის მიხედვით, პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო.

ისტორიული საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორია მოიცავდა მტკვრის შუა- და ზემოწელის აუზს, რიონისა და ენგურ-კოდორ-ბზიფის აუზებს მთლიანად. ჩრდილოეთიდან შემოიხსაზღვრებოდა კავკასიონის ქედით; სამხრეთიდან – მტკვარ-არაქსისა და ჭოროხ-ეგფრატის წყალგამყოფ ქედთა სისტემით; დასავლეთიდან – შავი ზღვით. მხოლოდ აღმოსავლეთი მხარე არ იყო შემოსაზღვრული მკვეთრი ბუნებრივი ზღუდით, თუმცა აქედანაც მდ. აგრიჩაი და ალაზნის ქვემო დინება (ჩრდილოეთ მონაკვეთზე) და მდ. ძეგამჩაი (სამხრეთ მონაკვეთზე) საკუთრივ საქართველოს ისტორიულ მიჯნებს ქმნიდნენ.

ამგვარად, ფაქტობრივად, ისტორიული საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორია ერთ ორგანულ ფიზიკურ-გეოგრაფიულ და ეკონომიკურ რეგიონს წარმოადგენდა, რომელიც მკვეთრად იყო გამოყოფილი მეზობელი ანალოგიური რეგიონებისაგან.

დასავლეთ საქართველოში ანტიკური ეპოქის დასაწყისიდანვე დიდი იყო ბერძნულ-ელინისტური სამყაროს კულტურული გავლენა, აღმოსავლეთში კი ერანულ-აქემენიდური კულტურის ძლიერი ნაკადი შეიმჩნევა. მეორე მხრივ, სავაჭრო-სატრანზიტო საერთაშორისო მაგისტრალი, რომელიც ელინისტური ხანიდან ამიერკავკასიაზე გადიოდა და მტკვრისა და რიონის დინებათა გაყოლებით აღმოსავლეთს და დასავლეთს ერთმანეთთან აკავშირებდა. ფრიად ნაყოფიერი იყო კოლხეთისა და იბერიის, ანუ ეგრისისა და ქართლის სახელმწიფო-თათვის ევროპულ და აზიურ ცივილიზაციებთან თანაზიარობის თვალსაზრისით.

მას შემდეგ, რაც აღმოსავლეთისაკენ რომის ექსპანსიის შედეგად და, კერძოდ, ძვ. წ. 65 წელს სახელგანთქმული პომპეუსის იბერია-კოლხეთში ლაშქრობის შემდეგ, დასავლეთი საქართველო, ფაქტობრივად, რომის (და შემდეგ ბიზანტიის) პოლიტიკური პროტექტორატის ქვეშ მოექცა, იბერიის კულტურულ-პოლიტიკური ვექტორიც შეიცვალა. ახალი წელთაღრიცხვის 14 წელს ქართლის სამეფომ „რომის მეგობრის“ პოლიტიკური სტატუსი მიიღო და ამიერიდან ქვეყნის მესვეურებმა სრულიად შეცნობილად პროდასავლური კურსი აირჩიეს, რაც გახდა, ძირითადად, განმსაზღვრელი ქართლის (და მთლიანად საქართველოს) მთელი შემდგომი ისტორიისათვის.

ზემოაღნიშნული პოლიტიკური ორიენტაცია და დამოკიდებულება რომთან ფართოდ უღებდა კარს კულტურულ ურთიერთობებსაც დასავლურ სამყაროსთან. ცხადია, ქართლის სამეფო არასოდეს ყოფილა მოწყვეტილი აღმოსავლური სამყაროსაგან, მაგრამ ნიშანდობლივია, რომ სწორედ ახ. წ. I-III საუკუნეებში განსაკუთრებით ინტენსიური ხდება დასავლური კულტურული იმპულსები, რაც კარგად ჩანს როგორც რომაული მონეტების მიმოქცევით იბერიის ბაზარზე, ასევე რომაულ-იტალიკური მაღალმხატვრული ტორევეტიკის, სირიული მინის ნაწარმისა და მცირე აზიურ-ეგვიპტური გლიპტიკის ბრწყინვალე ნიმუშების იმპორტით. მატერიალური კულტურის ასეთი ინტენსიური დინება დასავლეთიდან უნდა გულისხმობდეს დასავლური სულიერი კულტურის ძლიერი ნაკადის შემოდინებასაც და არ არის გამორიცხული, უკვე არსებულ უძველეს იუდაურ-ქრისტიანულ ფენასთან ერთად, მაინცდამაინც IV ს-ის დასაწყისიდანვე, ქართლში დასავლური ბერძნულ-ქრისტიანული ძლიერი გავლენის არსებობაც.

ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ 326 წ. მირიან მეფის დროს, მოციქულთა სწორის წმინდა ნინოს ქადაგების შედეგად, ქრისტიანობა ქართლში ოფიციალური რელიგია ხდება. ამავე ხანებში ამ დიდმნიშვნელოვან მოვლენას ადგილი აქვს ეგრისშიც.

თუკი მდებარეობა დასავლურ და აღმოსავლურ ცივილიზაციათა შესაყარზე, სახელდობრ, დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მსოფლიო იმპერიების მიჯნებს შორის, ერთი მხრივ, თითქოს ფრიად სასარგებლო იყო სხვადასხვა კულტურული ტრადიციების რეცეპციის თვალსაზრისით, იგივე გეოპოლიტიკური ვითარება ყოველთვის წარმოადგენდა (და დღესაც წარმოადგენს) ჩვენი ქვეყნის კონსოლიდაციის საწინააღმდეგო უდიდეს პოლიტიკურ ფაქტორს, რამდენადაც სწორედ ამ ტერიტორიაზე იხლართებოდა ზემოხსენებულ უდიდეს იმპერიათა სასიცოცხლო პოლიტიკურ-სტრატეგიული ინტერესები. ამიტომ მთელი ისტორიის მანძილზე საქართველოს ტერიტორია ხშირად იყო განღივებული ორად, იმპერიათა გავლენის სფეროებად, თუმცა, როგორც კი ეს გარეშე ფაქტორი სუსტდებოდა, უმაღლვე იწყებოდა ქართული მიწების

ხაზული
არწივის ჰორელიეფური გამოსახულება ხაზულის ტაძრის სარკმელთა შორის. X ს.

რინტეგრაციის პროცესი. ამდენადვე გონიერ ქართველ მეფეებს ქვეყნის გაერთიანებისა და ფაქტობრივი დამოუკიდებლობის მისაღწევად ოპტიმალური დიპლომატიური საშუალებებით, როგორც წესი, ლავირება უხდებოდათ შეურიგებელ უცხო ძალთა შორის.

ერთ-ერთი ასეთი დიდი სახელმწიფო მოღვაწე იყო V ს-ის მეორე ნახევარში ვახტანგ გორგასალი. მან მოახერხა ქართლისა და ეგრისის სამეფოთა გაერთიანება და ადმინისტრაციული და საეკლესიო რეფორმების გატარება, კერძოდ, ახალი საეპისკოპოსოების დაარსება და ქართული ეკლესიისთვის ავტოკეფალიის მოპოვება. ამ დროიდან ანტიოქიისაგან დამოუკიდებელი ქართული საეკლესიო იერარქიის მეთაურს კათოლიკოსის პატივი მიენიჭა, მცხეთაში მირიან მეფის დროინდელი ხის ეკლესიის ადგილზე „სვეტიცხოვლის“ ქვით ნაგები დიდი ბაზილიკური ტაძარი აშენდა, რომლის სვეტების მოჩუქურთმებული ბაზისები დღემდე შემორჩენილი. ვახტანგის დროს არის აგებული აგრეთვე ბოლნისის დიდებული ბაზილიკაც.

ვახტანგმა არაერთი ახალი ციხესიმაგრე და ციხე-ქალაქი ააგო სამეფოს სხვადასხვა რეგიონში (არტანუჯი და ოპიზა – კლარჯეთში, ჭყერეში და უჯარმა – კახეთში), შემოიერთა მეზობელი ალვანეთის სახელმწიფოს დასავლეთი პროვინციები (ჭყერეთი და კამბეჩოვანი), სადაც უძველესი დროიდანვე ქართველები ცხოვრობდნენ, ხოლო მირიანის დროს ქართული ქრისტიანობაც გავრცელდა; აუჯანყდა ერანელებს, რომლებიც 428 წ. სომხური სამეფოს გაუქმების შემდეგ ქართლის ინკორპორაციასაც ცდილობდნენ, განდევნა მათი გარნიზონები, დასაჯა ერანის მომხრე სეპარატისტები ფეოდალები; აქტიური „აღმოსავლური პოლიტიკის“ განხორციელების მიზნით, ქვეყნის დედაქალაქი მცხეთიდან თბილისში გადმოიტანა, ხოლო სამეფოს ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა მოუპოვა.

VI ს-ის დასაწყისში ერანის შაჰი მანც შემოიჭრა ქართლში და მოახერხა მეფობის გაუქმება. 523 წ. ეგრისიც გამოეყო ქართლს და კვლავ დასავლეთის, ამჯერად ბიზანტიის იმპერიის ქვეშევრდომობაში შევიდა. ამავე საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში ქართლში აღდგა ეროვნული ხელისუფლება ერისმთავრობის სახით. ერისმთავარი ერანის შაჰს ემორჩილებოდა და ასეთმა ვითარებამ ერთ საუკუნეს გასტანა, თუმცა ქართველები არაერთხელ აჯანყებულან ერანელთა წინააღმდეგ.

ასე, მაგალითად, ფრიად საინტერესო ვითარება შეიქმნა VI ს-ის ბოლოს და VII ს-ის დასაწყისში, როდესაც ბიზანტია, თავისი სავაჭრო ინტერესების ოპტიმალურად დაკმაყოფილების მიზნით, ცდილობს ჩინეთიდან შუა აზიის გზით ერანზე გამავალი ე. წ. „აბრეშუმის გზის“ ალტერნატიული მაგისტრალის შექმნას, რათა ამ მხრივ იგი (ბიზანტია) არ ყოფილიყო ერანზე დამოკიდებული. ამის გამო კავშირს ამყარებს მომთაბარე თურქთა სახაკანოსთან, რომელიც გადაჭიმული იყო ევრაზიის უკიდევანო სტეპებზე ჩინეთიდან ვიდრე აზოვის ზღვამდე. შეიქმნა ბიზანტია-თურქეთის ანტიერანული კოალიცია, რომელშიც ჩართული აღმოჩნდა ქართლის საერისმთავროც და რომლის მიზანიც იყო ერანის იმპერიის განადგურება და „აბრეშუმის გზის“ ალტერნატიული ვარიანტის შექმნის მცდელობა. სატრანზიტო-სავაჭრო გზას შუა აზიიდან იმიერკასპიით ჩრდილო კავკასიაზე უნდა გაეგლო და აქედან დარუბანდ-დარიალის უღელტეხილებით ამიერკავკასიასა და ბიზანტიაში გასულიყო. ამ საერთაშორისო მაგისტრალზე ამიერკავკასიაში უმთავრესი სავაჭრო-სტრატეგიული ცენტრი უნდა გამხდარიყო თბილისი, რომელიც ამ დროისათვის შიდა

ამიერკავკასიური სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების შედეგად უკვე მსხვილ სავაჭრო-კულტურულ ცენტრად ქცეულიყო.

სწორედ ამიტომ აუჯანყდა ერანს 589 წ. ქართლის ერისთავი გუარამ კურაპალატი და ერანში შეიჭრა კიდეც თავისი ლაშქრით, კოალიციის წევრთა (ბიზანტიელთა, თურქთა და არაბთა) შეთანხმებული გეგმის თანახმად. ეს დიდი საერთაშორისო დაპირისპირება VII ს-ის პირველ მესამედშიც გაგრძელდა, მაგრამ ამ დასახული მიზნის განხორციელება ვერ მოხერხდა, მიუხედავად ერანის სასტიკი დამარცხებისა, თურქთა სახაკანოში დაწყებული შინაარეულობისა და საერთაშორისო ასპარეზზე არაბ მომთაბარეთა „მოულოდნელი“ გამოჩენის შედეგად.

VII ს-ის 50-იან წლებში ქართლი არაბებმა დაიმორჩილეს, რომელთა ბატონობაც ორ საუკუნეს მაინც გაგრძელდა.

მიუხედავად ასეთი პოლიტიკური ვითარებისა, ქვეყანა, რომელიც, IV ს-იდან ქრისტიანული მრწამსის მიღების გარდა, აშკარად დაადგა ფეოდალური ურთიერთობების ინტენსიური განვითარების გზას, სავაჭრო-სამეურნეო თვალსაზრისითაც ძალას იკრებდა და ეროვნულ-კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისთვისაც წარმატებით იბრძოდა. ამის მაუწყებელია „ეკსტატი მცხეთელის მარტვილობის“ შექმნა უცნობი ავტორის მიერ VI ს-ში; ე. წ. „ასურელ მამათა“ მოღვაწეობა ქართლში, რომელთა მისიაც, სპარსთა ძალმომრეობის მიუხედავად, მართლმადიდებლური მრწამსის განმტკიცება იყო; VII ს-ის დასაწყისში ქართველთა და სომეხთა შორის სარწმუნოებრივი განხეთქილება, რაც ნიშნავდა არა მხოლოდ აგრესიული სომხური ეკლესიის ნეიტრალიზაციას, არამედ ერანის პოლიტიკური გავლენის შესუსტებასაც; იოანე საბანისძის ქდაგება მაჰმადიანური რელიგიისა და, ფაქტობრივად, არაბთა პოლიტიკური გავლენის წინააღმდეგ VIII ს-ში; მირონის კურთხევის დაწესება მცხეთაში IX ს-ში და სხვა.

ქართული ქრისტიანული კულტურა ინტენსიურად ვრცელდება დასავლეთით, ეგრისში, სადაც ძლიერი იყო ბერძნული გავლენა. კერძოდ, ეგრისის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთ პროვინციაში – აფხაზეთში, ამ პერიოდში (VI ს-დან) ინტენსიურად შენდება ქართული საეკლესიო არქიტექტურის ძეგლები, რაც იქ ქართული მრევლის არსებობაზე მიუთითებს. აღმოსავლეთით და სამხრეთითაც ასეთივე პროცესი მიმდინარეობს, სადაც ქართულ ეკლესიას მეტოქეობა უხდებოდა, შესაბამისად, ალვანურ და სომხურ ეკლესიასთან, რომლებიც, თავის მხრივ, ცდილობდნენ გავლენის მოპოვებას. ქართული ქრისტიანული კულტურა ვრცელდებოდა ჩრდილო კავკასიის წარმართ მთიელებშიც.

საერთოდ, VI-IX საუკუნეები – ეს არის „ქართველობის“, ანუ ქართველთა კულტურული ინდივიდუალობის დადგინებისათვის დიდი ბრძოლის, ქართველი ხალხის ეროვნულ-კულტურული ჩამოყალიბების ხანა, რომელიც წარმატებით დაგვირგვინდა. ეს დიდი მოვლენა გამოკვეთილი ფორმულის სიზუსტით აღნიშნა დიდმა ქართველმა მწერალმა, გიორგი მერჩულემ: „არამედ ქართლად ფრიადი ქუეყანა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვა ყოველი აღესრულების“. ეს „ფორმულა“ გამოთქმულია X ს-ში, ე. ი. მაშინ, როდესაც პოლიტიკურად ერთიანი საქართველო ჯერ არ არსებობს, მაგრამ ცხადია, რომ პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივ გაერთიანებას წინ უსწრებდა ქართველი ხალხის ეროვნულ-კულტურული ერთიანობა. ამიტომ ბუნებრივია, რომ იმავე X ს-ში ქართულ ინტელექტუალურ საზოგადოებაშიც მომწიფდა (არაბთა ბატონობის შესუსტების

პირობებში, ფეოდალური მეურნეობის მძლავრი განვითარების შედეგად) VIII-IX საუკუნეებში ძველი ქართლისა და ეგრისის საერისმთავროთა ტერიტორიაზე წარმოქმნილი ცალკეული ქართული ფეოდალური სამეფო-სამთავროების გაერთიანების პროგრამა, რაც განხორციელდა კიდევ X-XI საუკუნეთა მიჯნაზე ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის შექმნით ბაგრატ III ბაგრატიონის (978-1114) თაოსნობით. საქართველოს ისტორიაში ამ ფრიად მნიშვნელოვანი მოვლენის სიმბოლური გამოხატულებაა შუასაუკუნეების ქართული საეკლესიო არქიტექტურის სამი უდიდესი ძეგლი – „ბაგრატის ტაძარი“, „სვეტიცხოველი“ და „ალავერდი“ – აგებული XI ს-ის დასაწყისში იმერეთში, ქართლსა და კახეთში.

მეორე მხრივ, რამდენადაც ქართული კულტურულ-ეროვნული სარბიელი მხოლოდ ძველი ქართლის საერისმთავროს ტერიტორია აღარ იყო, არამედ ეგრის-აფხაზეთიც, ჰერეთიც, კავკასიის მთიანეთიც და სომხეთის მომიჯნავე ტერიტორიებიც, „ქართლი“ (ტერმინი) ვეღარ ფარავდა მთელ ამ მრავალფეროვნებას ტერიტორიებისა თუ ხალხებისას და ბუნებრივად საჭირო გახდა ახალი ტერმინის შექმნა ახალი პოლიტიკურ-კულტურული ვითარების აღსანიშნავად და ასეთი ტერმინიც გამოიძებნა – „საქართველო“ (X ს.).

საქართველოს მონარქია გადაჭიმული იყო ნიკოფსიდან მდ. ალჯიგან-ჩაიძღე და კავკასიონის ქედიდან მდ. ჭოროხის შუა დინებაძღე. უდავოა მისი ძლიერი პოლიტიკურ-კულტურული გავლენა ჩრდილო კავკასიაზედაც, რაც იქ ქრისტიანობის, ქართული ენისა და დამწერლობის გავრცელებით გამოიხატებოდა. ძველი ქართული ტერიტორიებიდან ბაგრატის სამეფოში არ შედიოდა ჭოროხის ზემო წელი, რომელიც ბიზანტიას ჰქონდა ანექსირებული, ქვემო ქართლის ტერიტორია, რომელიც სომხებს ეჭირათ და თბილისი მიმდებარე ტერიტორიით, რომელზედაც თბილისში მჯდარი არაბი ამირას ხელისუფლება ვრცელდებოდა. ამ ტერიტორიების შემოერთება დროის საკითხი იყო.

ბაგრატ III-ის სამეფოს დედაქალაქად ქუთაისი ითვლებოდა.

საქართველო დიდი მისიის წინაშე იდგა: ეკონომიკური და კულტურული აღმავლობის გზაზე დამდგარი სახელმწიფო კავკასიური სამყაროს გამაერთიანებლის როლს კისრულობდა და ბიზანტიას უპირისპირდებოდა. ამ დროისათვის მთელი კავკასიის ერთიან კულტურულ-ეკონომიკურ სამყაროდ გადაქცევის ძლიერი ტენდენცია სრულიად აშკარაა; მეორე მხრივ, კავკასია რომ ერთიანი გეოპოლიტიკური სამყაროა, ეს კარგად ესმოდათ იმდროინდელ პოლიტიკურ და კულტურის მოღვაწეებს. ამის მოწმობაა XI ს-ის ქართული ისტორიკოსის, ლეონტი მროველის ცნობილი ეთნოლოგიური კონცეფცია, რომლის მიხედვით კავკასიის მთელი მოსახლეობა რვა ღვიძლი ძმის ჩამომავალია. ეს კონცეფცია, რომელიც მოწოდებულია, დაასაბუთოს კავკასიური სამყაროს ერთიანობა, ამავე დროს იდეოლოგიურად განამტკიცებდა საქართველოს მესვეურთა პოლიტიკურ კურსს.

ისევე, როგორც ვახტანგ გორგასლის დროს საფუძველჩაყრილი პროცესი საქართველოს გაერთიანებისა გარეშე იმპერიული ძალების აგრესიამ შეაჩერა, ამაჟამადაც ეს გლობალური პროცესი, მიმართული ერთიანი კავკასიური სამყაროს შექმნისაკენ, ჯერ გაძლიერებული ბიზანტიის შემოტევამ, ხოლო XI ს-ის მეორე ნახევარში მომთაბარე სელჩუკიანი თურქების არაერთგზისმა შემოსევებმა რამდენიმე ხნით შეაფერხა.

მაშინ, როდესაც ზემოაღნიშნული გარეგანი პოლიტიკური ფაქტორების ზემოქმედე-

ლენჯერი (ლაშთხვერი). სცენა ხალხური ეპოსისა „ამირანდარეჯანიანი“
ფრაგმენტი. მეომრები. XIV-XV ს.ს.

ბის შედეგად ამიერკავკასიური სომხური სახელმწიფოები თითქმის ერთი ათასწლეულით აღიგავა პირისაგან მიწისა, საქართველომ გაუძლო ე. წ. „დიდი თურქობის“ შემოტევასაც, თუმცა XI ს-ის 20-იანი წლებიდან მთელი XI ს-ის განმავლობაში კახეთ-ჰერეთის სამეფო ჩამოცილებული იყო ერთიანი საქართველოს მონარქიას და ამ უკანასკნელის იურისდიქცია, ფაქტობრივად, მხოლოდ დასავლეთ საქართველოზე ვრცელდებოდა.

მაგრამ XI ს-ის ბოლოდან, როდესაც სელჩუკიან თურქთა დიდი სასულთნოს დაშლის პროცესი დაიწყო და განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ევროპელმა ჯვაროსნებმა პალესტინა-სირიაში ქრისტიანული სახელმწიფოები შექმნეს, დავით აღმაშენებლის, ამ უდიდესი ქართველი პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწის, გონივრულად წარმართული სახელმწიფო პოლიტიკისა და ოცდახუთწლიანი პერმანენტული ომის შედეგად შესაძლებელი გახდა არა მხოლოდ მთელი საქართველოს სახელმწიფო ტერიტორიის განთავისუფლება დამპყრობელთაგან და დამოუკიდებლობის აღდგენა, არამედ ჩრდილო სომხეთიდან და შარვანიდან (აწინდელი მტკვრის ჩრდილოეთი აზერბაიჯანი) თურქი მომთაბარეების გაყრა და ამ ტერიტორიების სრული ინკორპორაცია.

დავით აღმაშენებლის (1089-1125) საქართველოს სახელმწიფო XII ს-ის 20-იანი წლების დასაწყისში თითქმის მთელს ამიერკავკასიას მოიცავდა და ვრცელდებოდა „ნიკოფსით დარუბანდისა ზღუამდე და ოვსეთიდან სპერად და არეგაწამდე“ (აწინდელი ალაგიოზის მთა სომხეთში). ამ ვრცელ სახელმწიფოში „ყმანაფიცის“ სტატუსით შემოდიოდა, ანუ ვასალურ ურთიერთობაში იყო მთელი ჩრდილო კავკასია დარუბანდის საამიროს ჩათვლით და აგრეთვე ტამანის ნახევარკუნძულზე არსებული ტმუტარაკანის რუსული სამთავრო. ამის საფუძველს იძლევა დავით აღმაშენებლის აღმოსავლური ტიტულატურა, ანუ ის, თუ როგორ მიმართავდნენ მას მახლობელი აღმოსავლეთის მმართველები ოფიციალური მიმოწერის დროს. კერძოდ, საქართველოს გარდა, დავითი ამ დოკუმენტებში მოიხსენიება როგორც „ალანისა და რუსის მეფეთა მეფე“. „ალანი“, გასაგებია, ქართული წყაროების „ოვსეთია“, ხოლო „რუსი“ სწორედ ტმუტარაკანის სამთავრო უნდა იყოს.

დავით აღმაშენებელმა უმნიშვნელოვანესი ღონისძიებები განახორციელა სახელმწიფოს მმართველობის ცენტრალიზაციის, სასამართლო მართლწესრიგის დამყარების, სამხედრო ძლიერების, ეკლესიის ავტორიტეტის გაზრდისა და ქვეყნის მეურნეობისა და ვაჭრობის განვითარების თვალსაზრისით. კერძოდ, იგი დიდ ყურადღებას აქცევდა ქალაქების აღორძინებასა და სავაჭრო-სატრანზიტო გზების კეთილმოწყობას. ყოველივე ამის შედეგად მომთაბარე სელჩუკიან თურქთაგან დაქვევული ქვეყანა სწრაფად აღორძინდა, გაძლიერდა და 1121 წელს, ჯვაროსანთა წინააღმდეგ მებრძოლი თურქთა სახელგანთქმული სარდლის, ილ-ლაზის კოალიციური არმიის დიდგორთან სასტიკი დამარცხების შემდეგ, საქართველო მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სახელმწიფოდ ჩამოყალიბდა.

1122 წ. დავით აღმაშენებელმა თბილისიც აიღო და სამეფო ტახტიც ქუთაისიდან კვლავ აქ გადმოიტანა. თბილისი, ფაქტობრივად, ამიერკავკასიის ცენტრად გადაიქცა.

მთელი ერთი საუკუნის განმავლობაში საქართველომ შეინარჩუნა ის სახელმწიფოებრივი და პოლიტიკური მნიშვნელობა მახლობელ აღმოსავლეთში, რომელიც მან დავით აღმაშენებლის მმართველობის პერიოდში შეიძინა. ეს იყო „ოქროს ხანა“ საქართველოს ისტორიაში.

დავით აღმაშენებლის მემკვიდრეები განაგრძობდნენ ბრძოლას სელჩუკიანი თურქების აგრესიის საბოლოოდ აღსაკვეთად კავკასიაში. მათ კიდევ უფრო გაავრცელეს სამხრეთის მიმართულებით ძალაუფლება, ვიდრე საქართველოს კავკასიური სახელმწიფოს საზღვარი მდ. არაქსზე არ გავიდა. სამხრეთ-დასავლეთით თამარ მეფის დროს არზრუმის თურქული საამირო ვასალურ სახელმწიფოდ გადაიქცა. ასეთივე სტატუსი მიიღო სამხრეთ-აღმოსავლეთით განძის თურქულმა საათაბაგომ, ხოლო შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, მას შემდეგ, რაც ბიზანტიის იმპერია ევროპელმა ჯვაროსნებმა დაინაწილეს, თამარის ინიციატივით 1204 წელს ტრაპიზონის საკეისრო დაარსდა, რომლის სათავეშიც საქართველოში აღზრდილი კომნენოსების ცნობილი ბიზანტიური გვარის უფლისწული დასვეს.

სელჩუკიანმა თურქებმა კავკასიაში თავისი წარსული ბატონობის აღდგენა ორჯერ სცადეს, როდესაც დიდი კოალიციური ლაშქრით საქართველოს ჯერ სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან შემოუტიეს, ხოლო შემდეგ – სამხრეთ-დასავლეთიდან, მაგრამ ქართულმა ლაშქარმა ორჯერვე სასტიკად დაამარცხა ისინი: 1195 წელს შამქორთან, ხოლო 1202 წელს – ბასიანში.

ქართული სახელმწიფოს ძლევამოსილებამ და შედარებითმა მშვიდობიანობამ მთელი XII ს-ის განმავლობაში ქვეყნის არაჩვეულებრივი ეკონომიკური აღმავლობა და კულტურული აყვავება გამოიწვია. საკმარისია აღინიშნოს, რომ სწორედ ამ ეპოქაში შეიქმნა ქართული ლიტერატურის შედევრი, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ და საქართველოს ისტორიის ამსახველი უნიკალური ძეგლი – „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც შემდგომ საუკუნეებში ახალი მატრიანებით ივსებოდა.

უდავოა, რომ XII ს-ში საქართველოს სამეფო კარს სრულიად გარკვეული პოლიტიკური დოქტრინა ჰქონდა შემუშავებული ამ საერთო-კავკასიური ფეოდალური სახელმწიფოს პოლიტიკური მმართველობისათვის. საქართველოს სამეფოს მიერ ინკორპორირებული იყო დასავლეთი შარვანისა და ჩრდილოეთი სომხეთის ტერიტორიები ქრისტიანული მოსახლეობით, სადაც საკუთრივ საქართველოსთვის ჩვეულებრივი სახელმწიფოებრივი მმართველობა ხორციელდებოდა. დანარჩენი ტერიტორიები ვასალურ ერთეულებს ქმნიდნენ და „ყმადნაფიცის“ სტატუსით იყვნენ დაკავშირებულნი საქართველოსთან. მათ საკუთარი მმართველები ჰყავდათ, რომლებიც არ ითვლებოდნენ საქართველოს სახელმწიფო მოხელეებად. შინაგან მმართველობაში საქართველოს სამეფო კარი არ ერეოდა და ერთგულების პირობით მათი უშიშროების გარანტიად გამოდიოდა.

დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილი, შეიძლება ითქვას, კავკასიური სახელმწიფო არ იყო იმპერია, სადაც ერთი ხალხია, ფაქტობრივად, გაბატონებული დანარჩენებზე. იგი შიშველ ძალაზე კი არ იყო დამყარებული, არამედ ხალხთა ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების ერთიანობაზე. დიდმა ქართველმა სახელმწიფო მოღვაწემ და პოლიტიკოსმა შეძლო კავკასიაში ისეთი პოლიტიკური *modus vivendi* შეექმნა, რომელიც არსებითად ხელსაყრელი იყო რეგიონის მთელი მოსახლეობისათვის. ეს არის უნიკალური მოვლენა საერთოდ შუა საუკუნეების ისტორიაში ქრისტიანული, მაჰმადიანური და წარმართული სახელმწიფოების თანაცხოვრებისა, რომელიც, კავკასიაში იმდროინდელი პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით, ოპტიმალურ მოდელს წარმოადგენდა. ამიტომ იყო, რომ არც დიდგორის, არც შამქორისა და არც ბასიანის საბედისწერო დიდ ბრძოლებში, როდესაც, ფაქტობრივად, ქრისტიანული საქართველოს არსე-

ფრიზებიანი თასი. თრიალეთი
ძვ. წ. აღ-ის II ათასწლეულის შუა ხანა.

ბობის ბედი წყდებოდა, მაჰმადიანური შარვანისა და დარუბანდის პოლიტიკოსებმა მხარი არ დაუჭირეს სელჩუკიანი თურქების ანტიქართულ მაჰმადიანურ კოალიციებს. პირუკუ: შამქორის ბრძოლაში შარვანი საქართველოს მოკავშირედ გვევლინება! ამიტომ არის, რომ საქართველოს ისტორიამ არ იცის კონფლიქტები ეთნიკურ ან რელიგიურ ნიადაგზე.

ყველაფერი ზემოთქმული, ვფიქრობ, ქართული პოლიტიკური აზროვნებისა და კულტურის უმაღლესი სტანდარტების მაჩვენებელია იმდროინდელ სამყაროში, როდესაც ჯვაროსნულმა ომებმა მსოფლიო ორ შეურიგებელ ბანაკად გახლიჩა.

საზოგადოებრივი განვითარების თვალსაზრისითაც XII საუკუნე, კერძოდ, თამარ მეფის ზეობის პერიოდი (1184-1213) ფრიად ნიშანდობლივია: საზოგადოების ერთმა ნაწილმა, ქვეყნის მეჭურჭლეთუხუცესის (ფინანსთა მინისტრის) თაოსნობით, მეფის ერთპიროვნული მმართველობის კონსტიტუციური გზით შეზღუდვა მოითხოვა ევროპული პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების – „კარავის“ – შექმნით, რომელსაც თავის ხელში უნდა აელო საკანონმდებლო და სასამართლო საქმიანობა, მეფეს კი მხოლოდ აღმასრულებელი ფუნქცია უნდა დარჩენოდა. „კარავი“ წარმომადგენლობითი ორგანო უნდა ყოფილიყო, რომელშიც, ჩანს, ე. წ. „მესამე წოდების“ მონაწილეობაც იგულისხმებოდა. მართალია, ამ იდეის განხორციელება მაშინ ვერ მოხერხდა, მაგრამ ეს დროებითი მოვლენა უნდა ყოფილიყო.

თუმცა ისტორიამ სხვაგვარად განსაჯა.

XIII ს-ის 30-იან წლებში საქართველო მონგოლებმა დაიპყრეს. ქართველი მეფეები მახლობელ აღმოსავლეთში გაბატონებულ მონგოლთა ულუსის, ანუ ილხანთა სახელმწიფოს ქვეშევრდომები გახდნენ.

მონგოლების გაბატონებამ მხოლოდ პოლიტიკური დამოუკიდებლობის დაკარგვა კი არ გამოიწვია, არამედ ეკონომიკის მძლავრი დაქვეითება და სოციალური სტაგნაციაც. მძიმე გადასახადებმა სოფლის მეურნე გლეხობა გააჩანაგა, ხოლო მონგოლების განუწყვეტელ ლაშქრობებში ქართული ფეოდალური ლაშქრის იძულებითი მონაწილეობა, ცხადია, დიდი მსხვერპლის გაღების ფასად უჯდებოდა ქართულ მოსახლეობას. ქართველთა ბრძოლისუნარიანობას და მხნეობას კი მონგოლები კარგად ხედავდნენ, იყენებდნენ და აფასებდნენ კიდევ. ასე, მაგალითად, შუა საუკუნეების ევროპული წყაროების მიხედვით, 1258 წ. ბაღდადის აღებაში ქართულმა ლაშქარმა გადამწყვეტი როლი შეასრულა, ისევე როგორც 1300 წელს იერუსალიმის აღებაშიც, რის გამოც ეს ქალაქი მონგოლებმა ქართველებს გადასცეს და ერთი წლის განმავლობაში მათ ეჭირათ.

მაგრამ თვით საქართველოში მდგომარეობა ფრიად მძიმე იყო. გაჩნდა პირველი ნიშნები ერთიანი მონარქიის დაშლისა. მონგოლთა წინააღმდეგ აჯანყებული მეფე დავით რუსუდანის ძე 1259 წ. დასავლეთ საქართველოში გადავიდა, სადაც მონგოლებმა ფეხი ვერ მოიკიდეს, და, ფაქტობრივად, გამოეყო აღმოსავლეთ საქართველოს. თვით მონგოლებიც ხელს უწყობდნენ დიდებულთა პარტიკულარისტულ მიდრეკილებებს, რის შედეგადაც სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს, მესხეთის მფლობელი ათაბაგი სარგის ჯაყელი 1266 წ. ასევე გამოეყო ცენტრალურ ხელისუფლებას და უშუალოდ დაემორჩილა მონგოლთა ყანს.

XIII ს-ის მეორე ნახევარში, მონგოლების წაქეზებით, ქართლს ჩრდილო კავკასიიდან ოსები შემოესივნენ, რომლებიც აწიოკებდნენ მოსახლეობას და ქართველ ფეოდალთა მიწების

დასაკუთრებას ცდილობდნენ. აღმოსავლეთ საქართველოში, ფაქტობრივად, სრული ანარქია სუფევდა.

ასეთი ვითარება გაგრძელდა XIV ს-ის დასაწყისამდე, როდესაც ტახტზე ავიდა გიორგი V ბრწყინვალე (1314-1346 წწ.). მან თავისი დიპლომატიური ნიჭით ილხანთა ნდობა და საქართველოში ერთმმართველობის უფლებაც მოიპოვა. გიორგი ბრწყინვალემ მთელი საქართველო გააერთიანა, შემოსეული ოსები ქართლიდან „განასხნა და აღფხურნა“, ხოლო ურთიერთბრძოლით დასუსტებული მონგოლებიც, ბოლოს და ბოლოს, განდევნა და ქვეყანას დამოუკიდებლობა მოუპოვა. ამას შედეგად მოჰყვა სწრაფი ეკონომიკური აღორძინება და პოლიტიკური გაძლიერება. საქართველომ კვლავ აღიდგინა ძველი სახელმწიფოებრიობა და საერთაშორისო სახელი მანკიანად აღმოსავლეთში, რისი გამოხატულებაც იყო თუნდაც ის, რომ ეგვიპტის სულთანმა, რომელიც ფლობდა მაშინ პალესტინას, ქართველებს დაუბრუნა, ჯერ კიდე 1305 წელს, იერუსალიმის ქართული ჯვრის მონასტერი, ხოლო XIV ს-ის ოციან წლებში – ქრისტეს საფლავის მონასტრის კლიტეც. გარდა ამისა, ქრისტიანთაგან მხოლოდ ქართველებს ჰქონდათ მინიჭებული უფლება, ცხენებზე ამხედრებულები გაშლილი ეროვნული დროშებით შესულიყვნენ იერუსალიმში.

საგანგებოდ ზრუნავდა გიორგი ბრწყინვალე ქვეყნის შინაგანი ცხოვრების მოწესრიგების შესახებ. მის დროს ეკუთვნის ისეთი შესანიშნავი საკანონმდებლო ძეგლები, როგორებიცაა „ხელმწიფის კარის გარიგება“, რომელიც საერთო სახელმწიფო გამგებლობას აწესრიგებდა იმ ნორმების მიხედვით, რომლებიც XII ს-ში არსებობდა; ე. წ. „ბექასა და ალბუღას სამართლის წიგნი“, რომელიც სოციალურ კლასთა და წოდებათა შორის ურთიერთობებს არეგულირებდა და „ძეგლის დადება“ – საქართველოს მთის მოსახლეობის სამართლის წიგნი. ეს საკანონმდებლო ღონისძიებები მონგოლთა ბატონობის დროს შერყეული საზოგადოებრივი ცხოვრების ქართული მართლწესრიგის მიხედვით აღდგენას ემსახურებოდა.

სამწუხაროდ, ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრივი აღორძინების ეს პროცესი ხანმოკლე აღმოჩნდა და კვლავ გარეგანი აგრესიის შედეგად შეწყდა.

XIV ს-ის ბოლოს თემურ-ლენგის რვაგზისმა შემოსევებმა საქართველოსათვის, შეიძლება ითქვას, კატასტროფული შედეგი გამოიღო. ეს ველური დამპყრობელი ქვეყნის დამორჩილებას კი არ ცდილობდა, არამედ მის გაჩანაგება-აოხრებას. ამიტომ იგი მშვიდობიანი მოსახლეობის უღელტოვ, ქალაქების, ციხესიმაგრეების, ეკლესია-მონასტრების დანგრევით, სიმდიდრის მარცვით არ კმაყოფილდებოდა, არამედ სპობდა ინტენსიურ მეურნეობას: ვენახებს, ბაღებს, თუთის ხეების ნარგავებს, ყანებს. თავისი უკანასკნელი შემოსევის დროს, 1403 წელს, მარტო დასავლეთ საქართველოში მან 700 სოფელი გაანადგურა.

ასეთი, შეიძლება ითქვას, არნახული სიზშირისა და სისასტიკის შემოსევებმა კიდევ ერთი ფრიად სამწუხარო შედეგი გამოიღო: ჩრდილო კავკასიის მთიანეთში, სადაც თემურ-ლენგმა ასევე ილაშქრა, შესუსტდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი და კულტურული გავლენა და, თუ წინა საუკუნეებში ამ რეგიონის მოსახლეობა საკმაოდ ინტენსიურად იყო ნაზიარები ქართულ ქრისტიანობას, ამიერიდან დაიწყო მაჰმადიანური სარწმუნოების გავრცელება.

თვით საქართველოში კი ქვეყნის ეკონომიკის დაცემამ კვლავ გააძლიერა ფეოდალური პარტიკულარიზმი.

და მაინც, თემურ-ლენგის სიკვდილის შემდეგ, შედარებით მშვიდობის მოკლე პერიოდში ალექსანდრე დიდმა (1412-1442) მოახერხა ომით გაპარტახებული და დაშლის პირას მისული საქართველოს სახელმწიფოს კიდევ ერთხელ გაერთიანება და ამიერკავკასიის ქვეყნებზე ძველი გავლენის აღდგენა: დასავლეთი საქართველოს (1414 წ.) და მესხეთის (1415 წ.) შემომტკიცების შემდეგ, როგორც „ქართლის ცხოვრება“ გადმოგვცემს, მან „შემოიკრიბნა სპანი თვსნი რჩეულნი და შთავიდა ყარაბაღს... ვერ წინააღუდგნენ მას განძელნი; მოსრნა ურჩნი და ჰყვნა კუალადცა მოხარკედვე. ამისი მხილავნი შირვანელნი და დარუბანდელნი შეშინდნენ ძლიერებითა მისითა და მიერთნენ ყარაბაღსვე ძლუნითა დიდითა. ხოლო მეფემან დაამშვდნა და განუჩინა მათ ხარკი და დაიმორჩილნა ყოვლადვე“. 1431 წ. მან ჩრდილო სომხეთის ნაწილიც დაიბრუნა (ამბერდი), ხოლო 1434-35 წლებში სივნიეთიც შემოიერთა. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ ალექსანდრე I-მა თითქმის მთლიანად აღადგინა ამიერკავკასიის ძველი ქართული სახელმწიფოებრიობა.

მაგრამ მახლობელი აღმოსავლეთისა და კავკასიის შემდგომი პოლიტიკური ისტორია საქართველოსთვის საზიანოდ წარიმართა. 1453 წ. ბიზანტიის დამხობისა და 1461 წ. ტრაპიზონის დაპყრობის შემდეგ, აგრესიული ოსმალეთი საქართველოს უშუალოდ გაუმეზობლდა სამხრეთ-დასავლეთიდან; 1475 წ-დან კი, როდესაც ყირიმის სახანო ოსმალთა ვასალი გახდა, იგი საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთიდანაც მოადგა, ხოლო სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან მომთაბარე აღ-ყოინლუ თურქმანთა აგრეთვე აგრესიული სახელმწიფო გაუმეზობლდა. საქართველომ დაკარგა უშუალო კავშირი ქრისტიანულ დასავლეთთან.

თითქმის სამსაუკუნოვანი, უადრესად გართულებული საგარეო პოლიტიკური პროცესების შეუქცევადობისა და ამით გაპირობებული შინაგანი სოციალურ-ეკონომიკური დეგრადაციის შედეგად, XV ს-ის მეორე ნახევარში ერთიანი საქართველო იშლება ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად.

როდესაც კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ დასავლეთ ევროპას ოსმალ-თურქთაგან უშუალო აგრესია დაემუქრა, 1459 წელს რომის პაპმა პიუს II-მ საქართველოში ელჩად ლუდოვიკო ბოლონიელი გამოაგზავნა თურქთა წინააღმდეგ ევროპის ქვეყნების კოალიციაში ქართველების ჩართვის მიზნით. ამ პერსპექტივამ ურთიერთმებრძოლი ქართველი მეფე-მთავრები შეარიგა და მათ, თავის მხრივ, ელჩები გაგზავნეს ევროპაში თურქებთან ერთობლივი ბრძოლის საკუთარი სტრატეგიული გეგმის წინადადებით. მაგრამ რომის პაპმა ვერ მოახერხა ევროპის ქვეყნების შეკავშირება და კოალიცია არ შედგა. ამ გარემოებამ ერთი მიზნით შეკავშირებულ ქართველ მეფე-მთავართა შორის მშვიდობა კვლავ დაარღვია, განახლდა ურთიერთბრძოლა.

1490 წ. ქართლის სამეფოს დარბაზმა საქართველოს პოლიტიკური დაშლის ფაქტი ოფიციალურად აღიარა. ქართლის, კახეთის, იმერეთის (ანუ მთელი დასავლეთი საქართველოს) მეფეებმა და სამცხე-საათაბაგოს მთავარმა საკუთარი სამფლობელოების საზღვრები დააწესეს. ამის მიუხედავად, ძველი ერთიანობის იდეა ცოცხლობდა, რაც თუნდაც იმით გამოიხატებოდა, რომ ამ ცალკეულ სამეფო-სამთავროებს ერთობლივად „საქართველოები“ ერქვა. გრძელდებოდა ბრძოლა ერთიანობის აღდგენისათვის, რაც ფრიად რთულდებოდა იმით, რომ გადახლართული იყო ერანისა და ოსმალეთის ურთიერთბრძოლასა და მეტოქეობასთან ამიერკავკასიაში, რომლებიც, ცხადია, არ იყვნენ დაინტერესებულნი საქართველოს

მუჟე ერეკლე II
XVIII ს.

გრემი
საერთო ხედი. XVI ს.

გაერთიანებით. 1555 წ. ერან-ოსმალეთის პირველი ომი ამასიის ზავით დამთავრდა, რომლის მიხედვითაც, ამ ორმა იმპერიამ ჯერ კიდევ დაუპყრობელი საქართველო – რა თქმა უნდა, ქართველების უკითხავად – ორად გაინაწილეს: თურქეთს ერგო იმერეთის სამეფო სამეგრელო-გურიის სამთავროებით და სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი (ჭოროხის აუზი), ერანს – ქართლისა და კახეთის სამეფოები და სამცხე-საათაბაგოს აღმოსავლეთი ნაწილი (მტკვრის აუზი). ამას მოჰყვა ის, რომ იმერეთის სამეფოს, ფაქტობრივად, გამოეყო გურიის სამთავრო და აგრეთვე ოდიშის (სამეგრელოს) სამთავრო, რომელშიც აფხაზეთიც შედიოდა.

მიუხედავად ამისა, ბრძოლა გაერთიანებისათვის, როგორც ითქვა, მაინც გრძელდება.

საქართველოს გაერთიანების ფლაგმანად ქართლის სამეფო გვევლინება. ასე, მაგალითად, ქართლის მეფემ, სახელოვანმა სიმონ I-მა XVI ს-ის მეორე ნახევარში სამჯერ მოახერხა იმერეთის სამეფოს შემოერთება, მაგრამ ოდიშის მთავრის ინტრიგების წყალობით ეს ცდა მარცხით დამთავრდა.

გართულდა მდგომარეობა იმ მხრივაც, რომ საგარეო პოლიტიკური ვითარების შედეგად დაშლილი და დასუსტებული ქვეყნის მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიებზე ჩამოსახლება დაიწყო ჩრდილოკავკასიელებმა: დასავლეთ საქართველოში აბაზთა ტომმა (აფსუებმა), ხოლო აღმოსავლეთი საქართველოს მთიანეთში – ოსებმა და ლეკებმა.

მეორე მხრივ, საქართველოს მეზობელი მაჰმადიანური იმპერიების უგუნურმა აგრესიულმა პოლიტიკამ საქართველოს მიმართ ქართველი პოლიტიკოსები ერთმორწმუნე რუსეთისკენ მიაბრუნა, რომელიც არანაკლები აგრესიით კავკასიისკენ მოიწევედა და მახლობელ აღმოსავლეთში თავისი სტრატეგიული ინტერესების განხორციელების მიზნით ქრისტიანული საქართველოს გამოყენებას ცდილობდა.

XVII ს-ის დასაწყისში გაძლიერებული ერანის მრისხანე მმართველის შაჰ აბასისათვის, რომელიც ოსმალეთთან ომს იწყებდა, „გურჯისტანის საკითხი“ მთავარი იყო. მისი მიზანი მხოლოდ ოსმალეთის დამარცხებაში კი არ მდგომარეობდა, რომელიც გაბატონებული იყო მთელს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში, არამედ საქართველოსთვის, კერძოდ, კახეთის სამეფოსათვის რუსეთთან დაკავშირების სურვილის მოსპობაშიც, რადგან რუსეთს ამ დროს კახეთის სამეფოზე „მფარველობის ხელი“ ედო. შაჰმა იმით დაიწყო, რომ დიპლომატიური ინტრიგებით მოახერხა, ქართლის მეფეს ლორეს ციხესიმაგრე მიმდებარე ტერიტორიით გამოეთხოვა, იქ სახანო დააარსა და ამ გზით სამხრეთიდან ქართლის თავდაცვის სტრატეგიული ფორპოსტი მოშალა. ასეთივე ხერხით მან შეძლო კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთი მხარის, აწინდელი საინგილოს, ანექსია და იქ კაკ-ენისელის მაჰმადიანური სასულთნოს შექმნა. გარდა ამისა, შაჰმა ქვემო ქართლში, მდ. დებედის ველზე ბორჩალოს მომთაბარე თურქმანული ტომი ჩამოსახლა; თურქმანული ტომი ჩაასახლა მან კახეთშიც. ამ ღონისძიებებით იგი შემდგომი ექსპანსიისათვის პლაცდარმს იმზადებდა და, მართლაც, საბოლოოდ აღმოსავლეთი საქართველოს ისლამიზაციისა და ერანიზაციის გეგმის განხორციელება დაიწყო: 1614-1617 წლებში შაჰ აბასი თავისი ლაშქრით ხუთჯერ შეესია კახეთს. თემურლენგის შემდეგ ასეთი რბევა-აწიოკება საქართველოს არ განუცდია. კახელების მედგარი წინააღმდეგობის მიუხედავად (1615 წ., მაგალითად, კახეთის მეფემ, თემურაზ I-მა სასტიკად დაამარცხა ალიყულიხანის ლაშქარი), კახეთი ნანგრევებად იქცა, მოსახლეობის 2/3 ამოწყდა,

200000-მდე ტყვედ იქნა წაყვანილი ერანში, სადაც მათი ჩამომავლები დღესაც ცხოვრობენ. ქართლსა და კახეთში შაჰმა თავისი კრეატურები დასვა მმართველებად. შაჰ აბასმა ქართლის ამოგდებაც განიზრახა და 1625 წ. ყარჩინა-ხანი გამოგზავნა დიდი ლაშქრით, რომელიც მარტყოფის ველზე დაბანაკდა. აჯანყებულმა ქართლებმა დიდი მოურავის, გიორგი სააკაძის მეთაურობით, ერანელთა ჯარს მუსრი გაავლეს. რამდენიმე დღეში ქართლიცა და კახეთიც სრულიად გაიწმინდა მტრისგან. იმდროინდელი ოსმალთა ისტორიკოსის, ფეჩევის სიტყვით, შაჰ აბასს „ორმოცი წლის განმავლობაში ასეთი დიდი ზარალი არ მოსვლია“.

გამძვინვარებული შაჰის დიდი არმია იმავე წლის ივნისში კვლავ შემოიჭრა საქართველოში და ალგეთის ხეობაში სოფელ მარაბდასთან დადგა რეზერვის მოლოდინში. ქართველები მოელოდნენ ამ შემოსევას და ამიტომ მომზადებულნი დახვდნენ კოჯორტაბანძელას მიდამოებში. ქართული ლაშქრის მეთაურთა შეუთანხმებლობამ განაპირობა ის, რომ სასტიკ ბრძოლაში ქართველები დამარცხდნენ. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ქართველთა წინააღმდეგობა იმდენად ძლიერი იყო, რომ შაჰ აბასმა მოსახლეობის აყრისა და გაუღელტის ვერაგული გეგმა ვერ განახორციელა.

1626 წელს გიორგი სააკაძემ და თეიმურაზ მეფემ მოახერხეს ქართლ-კახეთის ციხესიმაგრეებიდან ერანელთა გარნიზონების გაყრა და ამ ორი მხარის კვლავ გაერთიანება. იმერეთის შემოერთების საკითხიც დადგა, მაგრამ განხეთქილებამ გიორგი სააკაძესა და თეიმურაზ მეფეს შორის ეს გეგმები ჩაშალა.

1632 წ. ერანის შაჰმა ქართლის მეფედ ქართველ მეფეთა ჩამომავალი, გამაჰმადიანებული როსტომი დასვა, ხოლო 1648 წელს კახეთიც მას მისცა. ასე დაიწყო ქართლ-კახეთში მაჰმადიან მეფეთა მმართველობა, რომელმაც საუკუნეზე მეტ ხანს გასტანა.

ერანის შაჰები კახეთის დარჩენილი მოსახლეობის აყრა-გადასახლების გეგმას არ ეშვებოდნენ. 1656 წელს კახეთი განჯის ხანს დაუმორჩილეს და იქ თურქმანთა 15 000 ოჯახის ჩასახლება განიზრახეს და განახორციელეს კიდევ: 80 000 თურქმანი დასახლდა კახეთის ბარში, რამაც საერთო-სახალხო აჯანყება გამოიწვია არა მხოლოდ კახეთში, არამედ ქართლშიც და თუმ-ფშავ-ხევსურეთშიც. ეს იყო ცნობილი ბახტრიონის ბრძოლა, რომლის შედეგადაც თურქმანები განდევნილ იქნენ კახეთიდან და ეს მხარე გადაურჩა სრულ გამაჰმადიანებას.

მიუხედავად ამ სისხლიანი ეპიზოდისა, როსტომის მეფობაც (1632-1658) და მას შემდეგ ტახტზე დამჯდარი ვახტანგ V შაჰნავაზის მეფობაც (1658-1675) მშვიდობიან პერიოდად შეიძლება ჩაითვალოს. ქვეყანა მოშენდა, სოფლის მეურნეობა აღორძინდა, გაფართოვდა სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობები. ამდენადვე, ვახტანგ V-ის მმართველობის პერიოდი ხელისუფლების განმტკიცებითა და, შესაბამისად, საქართველოს გაერთიანების ტენდენციით აღინიშნება: 60-იანი წლების დასაწყისში მან ჯერ კახეთი შემოიერთა, შემდეგ გააერთიანა აღმოსავლეთი და დასავლეთი საქართველო: ლაშქრით ზუგდიდში ჩასულმა დადიანად თავისი კრეატურა დასვა; აქვე მასთან მორჩილებით, „ძღვნითა დიდითა“ გამოცხადდა აფხაზეთის მთავარი, ქუთაისში კი – გურიის მთავარიც, „და მეფობდა მეფე შაჰნავაზ სამთავე სამეფოთა: ქართლსა, კახეთსა და იმერეთს ზედა“, – გადმოგვცემს მემატეიანე.

ვახტანგ V ცდილობს, ურთიერთობა დაამყაროს ევროპასთან, მოიწვიოს ევროპელი ვაჭრები და აღადგინოს ძველი სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალი აღმოსავლეთსა და დასავლეთს

შორის. ასე, მაგალითად, იმ დროს თბილისში მყოფ ფრანგ კომერსანტს, ჟან შარდენს, იგი ეუბნებოდა: „ევროპელები, რომლებიც მოისურვებენ ჩემი ქვეყნის გავლით ინდოეთში წასვლას, უკეთეს გზას ვერსად იპოვიან...“ საზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ XVII ს-ის 70-იან წლებში, მიუხედავად შაჰ აბასის შემოსევების შედეგად საუკუნის დასაწყისში ქვეყნის გაჩანაგება-აოხრებისა, სავაჭრო-ეკონომიკური ცხოვრების საკმაოდ ინტენსიური მაჯისცემა შეიმჩნევა. ყური დაუვედოთ იმავე შარდენს: „ქართველები თავაზიანნი და კაცთმოყვარენი, ამასთანავე, დარბაისელნი და თავდაჭერილნი არიან. მათი ადათ-წესები გარშემო მცხოვრები ხალხების უმეტესობის ზნე-ჩვეულებათა ნარევს წარმოადგენს. ვფიქრობთ, ეს უნდა იყოს შედეგი მათი სავაჭრო ურთიერთობისა სხვა ხალხებთან და იმ თავისუფლებისა, რომელიც საქართველოში ყველას აქვს მინიჭებული: აქ უფლება გაქვს იცხოვრო შენი სარწმუნოებით და ადათებით, იმსჯელო მასზე და დაიცვა იგი. აქ შეხვდებით სომხებს, ბერძნებს, ებრაელებს, ოსმალებს, სპარსელებს, ინდოელებს, თათრებს (=მონგოლებს, დ. მ.), მოსკოვიტებს და ევროპელებს“. ცხადია, აქ პირველ რიგში თბილისის მოსახლეობაზეა საუბარი და ჩამოთვლილ უამრავ ხალხთა წარმომადგენლების უმრავლესობა ისევე, როგორც თვით შარდენი, ვაჭარ-კომერსანტები უნდა იყვნენ. საერთოდ, ქართველი მემკვიდრის სიტყვით, ვახტანგ V-ის მეფობის დროს „ყოველნივე განმდიდრდეს და გარდაემატათ სიმდიდრე და მორჭმულობა მკვდრთა საქართველოსათა“.

მართალია, დასავლეთი საქართველოს შემოერთებით შემფოთებული ოსმალეთის ჩარევით, საქართველოს გაერთიანება ვახტანგ V-ის მიერ ხანმოკლე აღმოჩნდა, მაგრამ ქვეყნის ეკონომიკისა და სავაჭრო ურთიერთობების აღორძინებას ბუნებრივად კულტურული განვითარების პროცესიც მოჰყვა. მართლაც, XVIII ს-ის პირველი მეოთხედი ამ მხრივ ფრიად ნიშანდობლივია. დიდი ყურადღება ექცევა სწავლა-განათლებას, მეცნიერებას, კერძოდ – ისტორიას, ლიტერატურას. ამ დიდი კულტურული მოძრაობის ინიციატორი ვახტანგ VI იყო, რომელმაც თავის გარშემო შემოიკრიბა განათლებულ და ნიჭიერ ადამიანთა მთელი ჯგუფი ე. წ. „სწავლულ კაცთა კომისია“, რომელსაც დაევალა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შეგროვება, შევსება და ქართველი ხალხის ძველი ისტორიის აღდგენა. რამდენადაც გიორგი ბრწყინვალის ეპოქისა და შემდეგდროინდელი ისტორიული მატრიანები დაკარგული იყო, საჭირო გახდა ისტორიული წყაროების შეკრების საფუძველზე ამ ხარვეზის შევსება, რაც წარმატებით იქნა შესრულებული. ვახტანგ VI-ის საგანმანათლებლო სკოლის ბრწყინვალე წარმომადგენელი იყო მისი შვილი ვახუშტი, რომელსაც ეკუთვნის საქართველოს ისტორიის კრიტიკული განხილვის პირველი ცდა, ქვეყნის დეტალური გეოგრაფიული აღწერა, რომელიც ჩვენი კულტურის უდიდეს საგანძურს წარმოადგენს. ასეთივე საგანძურია სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ანუ „სიტყვის კონა ქართული“. ამ დროს არის შექმნილი ქართული სამართლის შესანიშნავი ძეგლები: საზოგადოებრივი ცხოვრების მომწესრიგებელი იურიდიული კოდექსი ე. წ. „ვახტანგის კანონები“, აგრეთვე სახელმწიფო განმგებლობის წესდება – „დასტურლამალი“. ამ ეპოქის ლიტერატურული ნაწარმოებიდან აღსანიშნავია ვახტანგ VI-ის ბიძის, მეფე არჩილის ისტორიული პოემა – ე. წ. „თეიმურაზიანი“, სულხან-საბა ორბელიანის დიდაქტიკური თხზულება „სიბრძნე-სიცრუისა“. ითარგმნებოდა სპარსულიდან ასტრონომიული და კოსმოგრაფიული ნაშრომები და სხვა. 1708 წ. ვახტანგ VI-ის ინიციატივით დაარსდა თბილისში პირველი

ვარძია. ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარი. ჩრდილოეთი კედელი
თამარ მეფე და გიორგი III. 1144-1186 წ.წ.

გელათის მონასტერი. ღვთისმშობლის მთავარი ტაძარი. ჩრდილოეთი კედელი
კათოლიკოსი ევდემონ ჩხეტიძე და დავით IV აღმაშენებელი. XVI ს.

ქართული სტამბა. 1709 წ. დაიბეჭდა პირველი ქართული წიგნი – „სახარება“, ხოლო 1712 წ. – „ვეფხისტყაოსანი“.

სამწუხაროდ, „ქართული მწერლობის ეს ენციკლოპედიური ხანაც“ ხანმოკლე აღმოჩნდა. 1723 წ. საქართველო ოსმალებმა დაიპყრეს, ხოლო 1735 წ. ოსმალები სპარსელებმა შეცვალეს. ამას ზედ ერთოდა „ლეკიანობა“. კვლავ დაეცა მეურნეობა, დაქვეითდა საქალაქო ცხოვრება, ქვეყნის ზოგი რეგიონი, მაგალითად, ქვემო ქართლი, ლეკების შემოსევების წყალობით, მოსახლეობისაგან თითქმის მთლიანად დაიცალა.

მაგრამ ქართულმა დიპლომატიამ მაინც მოახერხა ის, რომ ერანის ცნობილი გამგებელი ნადირ-შაჰი იძულებული გახდა 1744 წელს შეჰკუთვნოდა ქართლ-კახეთის ტახტებზე მამა-შვილის – თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის ქრისტიანული წესით გამეფებას. ასზე მეტი წლის შემდეგ კვლავ აღდგა ქართველ ქრისტიან მეფეთა ხელისუფლება, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნის გაერთიანებისა და დამოუკიდებლობისათვის. მართლაც, 1749 წლიდან ქართლ-კახეთი ფაქტობრივად სუვერენულ სახელმწიფოდ იქცა, რომელმაც ერანს შეუწყვიტა ხარკის მიცემა. ერეკლისა და ნახჭევანის სახანოებმა ცნეს თეიმურაზ-ერეკლეს სიუზერენობა. იმავე ხანებში განჯის სახანოც ვასალურ ურთიერთობაში შემოდიხ, ხოლო 60-იანი წლების დასაწყისიდან, როდესაც ერეკლე II გახდა ქართლ-კახეთის მეფე, მისი უზენაესობა აღიარეს შაჰის, შამახისა და ყარაბაღის მფლობელებმაც. ერანმა სცნო ერეკლე ქართლ-კახეთის მეფედ და შეურიგდა მის გავლენას ამიერკავკასიის სახანოებზე.

კვლავ დადგა საკითხი დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს გაერთიანების შესახებ: იმერეთის სამეფოს დელეგაციამ სთხოვა ერეკლე II-ს, იმერეთიც შეეერთებინა ქართლ-კახეთისათვის, მაგრამ ერეკლემ ამჯერად თავი შეიკავა და დასავლეთ საქართველოს ტახტზე თავისი შვილიშვილი დასვა.

ამგვარად, ერეკლე II-ის მმართველობის დროს, მიუხედავად არაერთგზისი ბრძოლებისა სპარსეთთან თუ ამიერკავკასიურ სახანოებთან, ქვეყანა, მეფის მიერ გატარებული რიგი ღონისძიებების შედეგად, ეკონომიკურად მოძძლავრდა და ამიერკავკასიაში უდიდეს პოლიტიკურ ძალად იქცა. მაგრამ ერეკლე კარგად ხედავდა, რომ ერანი, თურქეთი და ჩრდილოეთიდან უკვე კავკასიის ქედს მომდგარი რუსეთი ერთმანეთს ეცილებოდნენ კავკასიაში ბატონობას და არც ერთი მათგანი არ დატოვებდა საქართველოს დამოუკიდებელს. ამიტომ, რამდენადაც ქრისტიანული ფეოდალური საქართველო ძველთაგანვე ევროპისკენ იყო ორიენტირებული, ერეკლე II-მ არჩევანი რუსეთზე გააკეთა: 1783 წლის 24 ივლისს დაიდო ე. წ. „გეორგიევსკის ტრაქტატი“, რომლის მიხედვითაც ქართული სახელმწიფო რუსეთის მფარველობაში უნდა შესულიყო.

ამან გამოიწვია მეზობელი მაჰმადიანური სამყაროს მძაფრი რეაქცია, რასაც მოჰყვა ერანის შაჰის, ალა მაჰმად-ხანის ლაშქრობა საქართველოში 1795 წელს, თბილისის აღება და ქართლის აოხრება.

რუსეთმა ტრაქტატით გათვალისწინებული დახმარება არ აღმოუჩინა საქართველოს, ხოლო 1801 წელს, ერეკლე II-ის სიკვდილის შემდეგ, რუსის ჯარი შემოდის საქართველოში. გენერალმა კნორინგმა, იმავე ტრაქტატის დებულებათა სრული იგნორირებით, გააუქმა მეფობა და შექმნა დროებითი მთავრობა.

1802 წლის 12 მაისს თბილისში, სიონის ტაძარში ალყაშემორტყმულ ქართველ საზოგადოებას

წაუკითხეს იმპერატორ ალექსანდრე I-ის 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტი, რომლითაც უქმდებოდა საქართველოს (ქართლ-კახეთის) სამეფო და რუსეთის გუბერნიად ცხადდებოდა. ამ ახალი გუბერნიის გამგებლად, ანუ „მთავარმართებლად“ დაინიშნა კავკასიის ჯარების მთავარ-სარდალი, გენერალი კნორინგი. ასე განხორციელდა აღმოსავლეთი საქართველოს ანექსია.

ერთადერთი დადებითი შედეგი, რაც ამას მოჰყვა, არის ის, რომ, ფაქტობრივად, შეწყდა მაჰმადიანი მეზობლების აგრესია, კერძოდ, „ლეკიანობა“, მაგრამ, სამწუხაროდ, რუსეთი იმ-თავითვე დაადგა ადგილობრივი, საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული სახელმ-წიფოებრივი მმართველობის სრული უგულვებლყოფის და მოსახლეობის მოთხოვნილე-ბათა იგნორაციის გზას. ამასთანავე, რუსული პოლიტიკა საქართველოში ხორციელდებოდა არაადამიანურად უხეში ფორმებით, რასაც XIX ს-ის რუსი მოხელეებიც კი აღიარებდნენ. „კავკასიის ციმბირში“ სამხედრო თუ ადმინისტრაციულ მმართველობაში, როგორც წესი, იგ-ზავნებოდნენ ზნედაცემული, ლოთი ახალგაზრდები, რომლებიც მხოლოდ საკუთარ მატერი-ალურ კეთილდღეობაზე ფიქრობდნენ. კიდევ უფრო უზნეოდ და არაადამიანურად ექცეოდა ადგილობრივ მოსახლეობას რუსი „საღდათი“.

პირველ რიგში დაიწყო საქართველოს სამეფო დინასტიის წარმომადგენელთა ტოტა-ლური გადასახლება რუსეთში. ეს ღონისძიება მიზნად ისახავდა გეორგიევსკის ტრაქტა-ტის უხეში დარღვევის შედეგად უკმაყოფილო უფლისწულთა ნეიტრალიზაციას მათი აჯანყების შიშით. მეორე მხრივ, რუსულმა ხელისუფლებამ თავიდანვე დაიწყო კოლონიური დემოგრაფიული პოლიტიკის განხორციელება, რაც, საბოლოო ჯამში, გულისხმობდა ქართ-ველი ხალხის ასიმილაციას. XIX ს-ის რუსული პრესა არც მალავდა ამას და სავსებით სამართლიანად და კანონზომიერად თვლიდა, რომ საქართველოში (და ამიერკავკასიაში) რუსული მოსახლეობა უმრავლესობა უნდა ყოფილიყო.

მართლაც, უკვე მთავარმართებელმა პ. ციციანოვმა (1803-1806) დაიწყო მდ. ენგურის ველზე ღონელი კაზაკების დასახლება. 1806 წ. ოთხი ათასზე მეტი რუსი გადმოსახლდა კავკასიაში. საქართველოში ასახლებდნენ რუს სექტანტებს (დუხობორებს, მალაკნებს და სხვა), ადგილზე ტოვებდნენ და შელავათიან პირობებს უქმნიდნენ გადამდგარ სამხედროებს. ასე შეიქმნა რუსული დასახლებანი მანგლისში, თეთრწყაროში, გომბორში და ა. შ.

პარალელურად ხორციელდებოდა სხვადასხვა ხალხთა წარმომადგენლების მასიური ჩამოსახლებაც. ასე, მაგალითად, იმავე ციციანოვმა იმერეთში ჩეხი სექტანტები ჩამოსახლა, ხოლო 1817 წელს მთავარმართებელმა ერმოლოვმა ქართლში – გერმანელები, 1830 წელს მთავარმართებელმა პასკევიჩმა ჯავახეთში – სომხები (30 000 სული). ამ ღონისძიებებით რუსული ადმინისტრაცია მიზნად ისახავდა, მტკიცე საყრდენი ჰქონოდა თავისი ანტიქართუ-ლი დემოგრაფიული კოლონიური პოლიტიკის განხორციელების პროცესში, რომელიც მთელი XIX და XX საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა მეტ-ნაკლები ინტენსივობით.

ყველაფერ ამას ემატებოდა ფრიად მძიმე ბეგარა, რომელიც გლეხობას დააწვა, განსაკუთრებით, რუსის ჯარის სურსათითა და სატრანსპორტო საშუალებებით მომარაგების თვალსაზრისით.

ქართველი ხალხის უკმაყოფილებამ და ამით გამოწვეულმა ანტირუსულმა მოძრაობამ 1802 წელსვე მასობრივი ხასიათი მიიღო. მთელი კახეთი და ქართლის დიდი ნაწილი არავის ხეობი-ანად მღელვარებამ მოიცვა. ბაგრატიონთა დინასტიის წევრებმა, თავადაზნაურობამ, სამღვდლოებამ

მცხეთა
წმ. ჯვრის ტაძარი. 586-604 წ.წ.

მცხეთა
სვეტიცხოვლის საპატრიარქო ტაძარი. 1110-1029 წ.წ.

და გლეხების წარმომადგენლებმა, რომლებიც რუსთა ძალმომრეობას გულუბრყვილობით ადგილობრივი ადმინისტრაციის უგუნურებას მიაწერდნენ, ერთხმად შეადგინეს პეტიცია იმპერატორ ალექსანდრე I-ისადმი და მოითხოვეს გეორგიევსკის ტრაქტატით დადგენილი ნორმების აღდგენა. ქართლ-კახეთის აჯანყებულ ხალხს იმერლებიც მხარში ამოუდგნენ და იმერეთის მეფის, სოლომონ II-ის ლაშქარი ქართლის საზღვართან დაბანაკდა. რუსის ჯარი შეიჭრა კახეთსა და არაგვის ხეობაში. ამავე დროს იმპერატორმა გენერალ კნორინგს გადააბრალა საქართველოში სიტუაციის გამწვავება; იგი გადააყენეს და მის მაგივრად მთავარმართებლად პ. ციციანოვი დანიშნეს. ამჯერად მოხერხდა მოსახლეობის დროებით დაშოშმინება. მაგრამ, რა თქმა უნდა, რუსული პოლიტიკა არ იცვლებოდა და შესაბამისად ძლიერდებოდა ქართველთა უკმაყოფილებაც. შეიძლება ითქვას, რომ XIX ს-ის მთელი პირველი ნახევარი საქართველოში აჯანყებათა ალი არ ჩამქრალა.

1804 წელს აჯანყდნენ არაგვის ხეობისა და დარიალის მთიელები, მთიულები და მოხევეები, რომელთაც ფშავ-ხევსურებიც შეუერთდნენ; იმერეთში რუსებს ებრძვის სოლომონ II ქვეყნის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისთვის. 1810 წელს მთელი იმერეთი აჯანყების ცეცხლში გაეხვია. რუსებმა, არაერთი მწარე დამარცხების შემდეგ, მაინც შეძლეს იმერელთა წინააღმდეგობის დაძლევა. სოლომონ II იძულებული გახდა, დაეტოვებინა სამშობლო.

იმერეთის დაპყრობამ, 1811 წელს საქართველოს უძველესი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ და რუსეთის სინოდს დამორჩილებული ეგზარქატის დაარსებამ კიდევ უფრო გაამწვავა მდგომარეობა: ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა საყოველთაო. სახალხო მასშტაბებს იღებდა. ასეთი იყო 1812 წელს კახეთის აჯანყება, რომელსაც კვლავ ფშავ-ხევსურნი და მოხევეები შეუერთდნენ. აჯანყებულებმა მეფედ გრიგოლ ბაგრატიონი მოიწვიეს. ცხადია, მათ კვლავ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენა სურდათ. გრიგოლის დაპატიმრებისა და რუსეთში გადასახლების შემდეგ, აჯანყებას სათავეში ალექსანდრე ერეკლეს ძე ჩაუდგა, რომელმაც ქართლის თავადაზნაურობაც შემოიერთა. ბრძოლა მთელი ერთი წლის განმავლობაში მიმდინარეობდა.

1819 წელს დასავლეთ საქართველოში დაიწყო კიდევ ერთი აჯანყება, რომლის მიზანი იგივე რჩებოდა: ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა. იმერეთს გარდა, მღელვარება მოედო რაჭას, გურიას და სამეგრელოს. მასში მთელი ხალხი მონაწილეობდა: თავადაზნაურობა, მღვდელი და გლეხი. ყველა ეს აჯანყება რუსეთის ხელისუფლებამ სამხედრო ძალის გამოყენებით სასტიკად ჩაახშო.

მიუხედავად ამისა, ანტირუსული მოძრაობა არ შეწყვეტილა.

1832 წლისთვის რუსეთში გადასახლებულ ბაგრატიონთა შორის და თბილისის საზოგადოების წარჩინებულ წრეებში ურთიერთმეთანხმებით მომწიფდა აზრი შეთქმულების შესახებ. მიზანი იგივე რჩებოდა. სამწუხაროდ, შეთქმულება გასცეს და რუსულმა ხელისუფლებამ ყველა მონაწილე დააპატიმრა.

1840 წელს აჯანყებამ კვლავ იფეთქა გურიაში.

რუსეთის ხელისუფლება იძულებული გახდა, გარკვეულ დათმობაზე წასულიყო. 1844 წელს კავკასიაში დაწესდა მეფისნაცვლობის ინსტიტუტი და მისი მოქმედების პერიოდში (1844-1881) კავკასიას ჰქონდა ადმინისტრაციული ავტონომია: მეფის ნაცვალის ექვემდებარებოდა მხოლოდ იმპერატორს. მიუხედავად იმისა, რომ არც ამ დროს შეწყვეტილა რუსიფიკა-

ტორულ-კოლონიური პოლიტიკა, მაინც რამდენადმე შეზღუდული იყო იგი და ქართველთა საზოგადოებრივ აზრს და მოღვაწეობას შედარებით მეტი გასაქანი მიეცა (დაარსდა ქართული თეატრი, გამოუშვეს გაზეთი...). დაიწყო იდეოლოგიური ბრძოლა საქართველოსთვის ავტონომიური სტატუსის მინიჭებისათვის რუსეთის იმპერიაში. ამ ბრძოლას 60-იანი წლებიდან სათავეში ჩაუდგნენ ე. წ. „თერგდალეულები“ და მათი ლიდერი ილია ჭავჭავაძე.

1882 წელს გაუქმდა მეფისნაცვლობის ინსტიტუტი და კავკასიის ადმინისტრაციული ავტონომია. მეფისნაცვლის ადგილი კვლავ მთავარმართებელმა დაიკავა და ცარიზმი უკვე აშკარა გარუსების პოლიტიკაზე გადავიდა: იზღუდება ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა, სკოლებიდან იდეენებიან ქართველი მასწავლებლები და ქართული ენა... რეაქციონერები ცდილობდნენ ქართველი ერის გათიშვა-დანაწევრებას: არაქართველებად აცხადებდნენ გურულებს, იმერლებს, მეგრელებს, სვანებს, აჭარლებს, ფშავ-ხევსურებს...

1886 წ. თბილისის სემინარიის შოვინისტი რექტორის ჩუღეცკის მკვლელობის გამო დაიწყო რეპრესიები. რუსმა ეგზარქოსმა პავლემ საჯაროდ შეაჩვენა და დაწყევლა ქართველი ერი. ამან გამოიწვია დიდი საპროტესტო მოძრაობა, რომელშიც ჩაებნენ რუსეთის უნივერსიტეტებში მოსწავლე ქართველი სტუდენტები. 1889 წელს მათ ჩამოაყალიბეს ფარული ორგანიზაცია – „საქართველოს თავისუფლების ლიგა“.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ მიზნად გადაიქცა ქართული მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენაც: 1905 წელს ქართული საზოგადოების ფართო წრემ (თავად-აზნაურებმა, მოქალაქეებმა, სამღვდელოებამ) მთავრობას საერთო პეტიცია წარუდგინა ამის თაობაზე, მაგრამ რუსეთის სინოდი საგანგებოდ აჭიანურებდა საკითხის გადაჭრას. მხოლოდ 1917 წელს, უკვე თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, მოხერხდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოში წარმოიქმნა პოლიტიკური პარტიები; 1905 წლის ბოლოს კი რუსეთთან ერთად მთელს საქართველოში კვლავ საერთო-სახალხო აჯანყება დაიწყო, რომელიც 1906 წელს სასტიკად იქნა ჩახშობილი. მიუხედავად ამისა, ჰაავის 1907 წლის საერთაშორისო კონფერენციაზე საქართველოს წარმომადგენლებმა კვლავ დააყენეს საკითხი 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის დებულებათა შესრულების შესახებ რუსეთის იმპერიის მიერ. ისინი ითხოვდნენ დახმარებას საერთაშორისო საზოგადოებისაგან, რომელიც მხოლოდ სოლიდარობის გამოცხადებით შემოიფარგლა.

1917 წლის ოქტომბრის ბოლშევიკური გადატრიალების შემდეგ ამიერკავკასია რუსეთისაგან, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელი გახდა და 1918 წლის აპრილში იურიდიულადაც დემოკრატიულ ფედერაციულ რესპუბლიკად გამოცხადდა, მაგრამ თურქეთის აგრესიის შედეგად, რომელმაც სამხრეთი ამიერკავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიკავა, ეს ფედერაცია დაიშალა. 1918 წლის 26 მაისს საქართველო დამოუკიდებელი რესპუბლიკა გახდა, რომელსაც სათავეში სოციალ-დემოკრატიული პარტია ჩაუდგა.

საქართველოს პირველმა რესპუბლიკამ ორიენტაცია, ტრადიციულად, დასავლეთისაკენ, კერძოდ, გერმანიისაკენ აიღო, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო დამარცხებული პირველ მსოფლიო ომში. მაგრამ გერმანიის დამარცხების შემდეგ, როდესაც 1918 წლის ნოემბერში, მუდროსის დროებითი ზავის თანახმად, მისმა მოკავშირე თურქეთმა დატოვა ამიერკავკასიის

ოკუპირებული ტერიტორია და, კერძოდ, საქართველოს კუთვნილი ლორეს რაიონი, ეს უკანასკნელი მაშინვე დაიკავა სომხეთის ჯარმა, რომელიც ომის გამოუცხადებლივ კიდევ უფრო ღრმად შემოიჭრა ქვემო ქართლში. მართალია, ქართულმა ჯარმა სომხები მაშინვე განდევნა, მაგრამ სრული მარცხისაგან ისინი იხსნა მათმა მოკავშირე ინგლისმა, რომელმაც დამზავებლის როლი იკისრა. ინგლისელებმა შექმნეს ე. წ. „ნეიტრალური ზონა“ მებრძოლ მხარეებს შორის, რომელიც მოიცავდა სწორედ ლორეს რაიონს. ამან განაპირობა ის, რომ შემდგომში საქართველომ დაკარგა ეს ტერიტორია.

საქართველოს პირველმა რესპუბლიკამ ორი წელი და ცხრა თვე იარსება და ამ ხნის განმავლობაში მუდმივად განიცდიდა რუსეთის – როგორც თეთრგვარდიულის, ისე ბოლშევიკურის – აშკარა და ფარულ აგრესიას. ჯერ კიდევ 1918 წლის დასაწყისში რუსეთის ინსპირირებით აფხაზმა ბოლშევიკებმა სოხუმში საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს და რუსეთიდან 2000-კაციანი სამხედრო რაზმიც შემოიყვანეს. საქართველოს ხელისუფლება იძულებული გახდა, ძალის მეშვეობით აღედგინა წესრიგი ამ რეგიონში: ქართული ჯარი შევიდა სოხუმში, განდევნა ბოლშევიკები და გაათავისუფლა მათგან აფხაზეთის მთელი ტერიტორია ვიდრე ტუაფსემდე. აფხაზეთში არჩეულ იქნა მრავალეროვნული საბჭო, რომელმაც შეიმუშავა „აფხაზეთის ავტონომიის აქტი“. ამ „აქტის“ მიხედვით, აფხაზეთი ასეთი სტატუსით შემოდიოდა საქართველოში.

1918-1920 წლებში, აგრეთვე რუსი ბოლშევიკების წაქეზებით, სამჯერ აჯანყდნენ საქართველოს ხელისუფლების წინააღმდეგ შიდა ქართლის მთიანეთში მცხოვრები ოსები, რომლებმაც აიღეს ცხინვალი და საბჭოთა ხელისუფლება გამოაცხადეს. სახელმწიფოს შეიარაღებულმა ძალებმა ეს აჯანყებები ჩაახშეს.

1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთმა სცნო საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა ყოფილი თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების და აგრეთვე ბათუმის, სოხუმისა და ზაქათალის ოლქების ტერიტორიის ფარგლებში. საქართველომ მიაღწია იმასაც, რომ 1921 წლის იანვარში ევროპის დიდმა სახელმწიფოებმაც „დე-იურე“ აღიარეს საქართველოს რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, კომუნისტურმა რუსეთმა (1801 წლის რუსეთის მსგავსად) დაარღვია თავისივე ხელშეკრულება და 1921 წლის თებერვალში სამი მხრიდან შემოიჭრა საქართველოში. ქართული ჯარი დამარცხდა და 25 თებერვალს მე-11 წითელი არმია შემოვიდა თბილისში.

ასე დამყარდა საბჭოთა რეჟიმი საქართველოში.

რუსი და ქართველი კომუნისტების მიერ საქართველოს ძალადობრივმა გასაბჭოებამ, ცხადია, ხალხის წინააღმდეგობა გამოიწვია.

ერთი მხრივ, საფრანგეთს ემიგრირებული პირველი რესპუბლიკის მთავრობა განაგრძობს ბრძოლას დიპლომატიური საშუალებებით, თუმცა მისი მცდელობა, საქართველოს საკითხი განეხილა ლოზანის საერთაშორისო კონფერენციას (1922-1923), უშედეგო აღმოჩნდა. ფაქტობრივად, უპასუხოდ დატოვა მისი მემორანდუმები ერთა ლიგის ასამბლეამაც.

მეორე მხრივ, თვით საქართველოში აჯანყებას აჯანყება მოჰყვა: უკვე 1921 წლის შემოდგომაზე ამბოხებამ იფეთქა სვანეთში, რომელიც მხოლოდ მეორე წლის გაზაფხულზე ჩააქრეს.

1922 წლის სექტემბერს აჯანყება მოხდა კახეთსა და ხევსურეთში. იმავე წელს მასო-

ანგელოზი აღდგომის სცენიდან
ყინწვისის წმ. ნიკოლოზის ტაძრის მოხატულობა. XII-XIII ს.ს.

ბრივი შეიარაღებული აჯანყების მომზადების მიზნით შეიქმნა „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“ („დამკომი“), რომელმაც საერთო-სახალხო გამოსვლა დაგეგმა 1923 წლის 26 მაისისათვის. მაგრამ ეს არ განხორციელდა ე. წ. „სამხედრო ცენტრის“ წევრების დაპატიმრებისა და დახვრეტის გამო.

„დამკომის“ გადაწყვეტილებით, საერთო-სახალხო შეიარაღებული გამოსვლა კვლავ უნდა დაწყებულიყო 1924 წლის აგვისტოში მთელი საქართველოს მასშტაბით. სამწუხაროდ, კომუნისტურმა მთავრობამ წინასწარ შეიტყო აჯანყების შესახებ და პრევენციული ზომებიც მიიღო: გააძლიერა თბილისის თავდაცვა, კახეთში აჯანყების წინა დღეს დააპატიმრა ყველა ორგანიზატორი და, თუმცა შეიარაღებული გამოსვლები მაინც დაიწყო ჭიათურაში და საერთოდ დასავლეთ საქართველოს მაზრებში, ისინი სასტიკად იქნა ჩანშობილი, რასაც მოჰყვა რეპრესიები – დაიხვრიტა 1000-მდე ადამიანი.

გარდა მოსახლეობაზე ამ უშუალო ძალადობისა, რასაც ყველაფერთან ერთად შიმშის სინდრომის დანერგვაც ჰქონდა მიზნად, საბჭოთა საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ თვით ქვეყნის ტერიტორიის დანაწევრებას მიჰყო ხელი. გარდა იმისა, რომ ვ. ლენინმა 1918 წლის გერმანიასთან დადებული სეპარატული ბრესტის ზავის საფუძველზე, საქართველოს უკითხავად, თურქეთს გადასცა ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიის დაახლოებით 1/3 (ტაო-კლარჯეთი და კოლარტანნი), 1921 წლის 7 ივლისს რუსეთის კომუნისტური პარტიის კავკასიის ბიურომ სტალინის მონაწილეობით მიიღო დადგენილება ლორეს ყოფილი ე. წ. „ნეიტრალური ზონის“, ანუ, ფაქტობრივად, ქვემო ქართლის სამხრეთი ნაწილის სომხეთისათვის გადაცემის შესახებ. ეს გადაწყვეტილება შესრულებულ იქნა ნოემბერს საქართველოს რევოლუციური კომიტეტის მიერ.

1921 წლის 15 ნოემბრის დადგენილებით, აზერბაიჯანს გადაეცა ზაქათალის ოლქი (ანუ „საინგილო“), ელდარ-სამუხის სტეპის ნაწილი, გარეჯის ველი და ქვემო ყარაიის სექტორი.

იმავე წელს შეიქმნა აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკები, ხოლო 1922 წელს – სამხრეთი ოსეთის (რუსების მიერვე შექმნილი ტერმინია!) ავტონომიური ოლქი, რომელშიც შიდა ქართლის მთიანეთს გარდა, ბარის დიდი ნაწილიც გააერთიანეს ქართული მოსახლეობით, ცენტრით ცხინვალში.

ასე ჩამოყალიბდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა.

XX ს-ის ოციან წლებში დაწყებული რეპრესიები მეტ-ნაკლები ინტენსივობით მუდმივად თან ახლდა საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობას, მაგრამ ამ პროცესმა განსაკუთრებულ პიკს 1937 წელს მიაღწია, რამაც ხალხის მეხსიერებაში ღრმა სამწუხარო კვალი დატოვა: ამ წელს 12 000 ადამიანზე მეტი იქნა დაპატიმრებული, დახვრეტილი ან გაგზავნილი ციმბირის საკონცენტრაციო ბანაკებში.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ არაადამიანურ ძალადობას ქართველი ინტელიგენციის უდიდესი ნაწილი შეეწირა, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი კონფორმიზმის გზას დაადგა, საბოლოო ჯამში, კომუნისტური ხელისუფლების მცდელობამ, შეექმნა ახალი ე. წ. „მუშურ-გლეხური ინტელიგენცია“, კრახი განიცადა. მართალია, „მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის“ განუყოფელი ბატონობის პირობებში, ფაქტობრივად, შეუძლებელი იყო თავისუფალი აზრის გამოვლენა, მაგრამ მაინც საქართველოში განუხრელად ვითარდებოდა მეცნიერება, ხელოვნება, ლიტერატურა. მართალია, კო-

მუნისტური დოქტრინა „ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური“ კულტურის განვითარებისა ზღუდავდა შემოქმედებით პოტენციალს, მაგრამ მაინც უკვე 30-იან წლებში იქმნებოდა ქართული ლიტერატურული შედეგები, იდგებოდა შესანიშნავი თეატრალური სპექტაკლები და კინოფილმები, ყალიბდებოდა მეცნიერული სკოლები. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ეს პროცესი ქართული კულტურისა და მეცნიერების განვითარებისა, მკაცრი სახელმწიფო ცენზურისა და საგანგებო პარტიული დადგენილებების მიუხედავად, რომლებიც ე. წ. „სოციალისტური რეალიზმის“ პრინციპების ურყევობისათვის იყო გამ-იზნული, XX ს-ის მეორე ნახევარშიც აღმავალი გზით მიდიოდა.

მეორე მსოფლიო ომი, რომელშიც საქართველოდან გაწვეული 700 000 ადამიანი იღებ-და მონაწილეობას, ქვეყნის სამმილიონიან მოსახლეობას დიდი მსხვერპლის ფასად დაუჯდა – 160 000-ზე მეტი უკან აღარ დაბრუნებულა.

ომის დაწყებისთანავე საქართველოში მცხოვრები ყველა გერმანელი გაასახლეს შუა აზიასა და ციმბირში, ხოლო 1944 წელს მესხეთ-ჯავახეთიდან 70 000-მდე მაჰმადიანი (მათ შორის უმეტესობა ქართველი) აყარეს და გადაასახლეს შუა აზიაში. მიზეზი იყო მათი „არასანდობა“ ომის პირობებში. მაგრამ რეპრესიები შემდგომშიც გრძელდება: ამავე მიზეზით მოხდა თურქების, ბერძნების და სომხების დეპორტაცია 1949 წელს თბილისიდან, ბათუმიდან, სოხუმიდან ფოთიდან და გაგრიდან, ხოლო 1950-1951 წლებში – ქართველებისა, რომელთაც ნათესავები ჰყავდათ საზღვარგარეთ.

სტალინის სიკვდილის შემდეგ, 1956 წელს სკკპ XX ყრილობაზე, თვით რუსების მიერ წლების მანძილზე შექმნილ-შემუშავებული მისი პიროვნების მონური კულტის, შეიძლება ითქვას, უეცარმა დაგმობამ, ქართველ ახალგაზრდობაში დიდი პროტესტი გამოიწვია, რომელ-იც გადაიზარდა ხალხმრავალ მანიფესტაციებში, განსაკუთრებით თბილისში. ფაქტობრივად, ეს იყო გაუცნობიერებელი პროტესტი საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ, რაც დამთავრდა 9 მარტის ტრაგედიით: ახალგაზრდა მანიფესტანტების დახვრეტით თბილისის ქუჩებში, რამაც საბოლოოდ ჩამოხსნა ნიღაბი საბჭოთა ხელისუფლების „ჰუმანურ“ სახეს.

60-70-იანი წლებში ამას მოჰყვა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი აღმავლობა.

1978 წლის 14 აპრილს რუსეთის ხელისუფლებამ უკანასკნელად სცადა ქართული ეროვნული კულტურის აღმავლობის შეფერხება, როდესაც საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილების შეტანით ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსის გაუქმება დააპირა. ეს იყო ჩვენთვის უკვე ცნობილი რუსიფიკაციის პოლიტიკის გამოვლინება, რომელიც საბჭოთა კავ-შირში „ხალხთა მეგობრობის“ ფარისევლური დოქტრინის ბატონობის პირობებში, ოდნავ შესუსტებული იყო. ამან გამოიწვია ქართველი სტუდენტობის მძლავრი მანიფესტაცია. საბჭოთა კავშირის მთავრობამ, 1956 წელს 9 მარტის მსგავსად, თბილისის ქუჩებში კვლავ გამოიყვანა სამხედრო ტექნიკა და ჯარი, მაგრამ ამჯერად სროლა ვერ გაბედეს.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ საბჭოთა რუსეთის სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა, ტრად-იციულად, სამ სვეტს ეყრდნობოდა: პირველი – ტერორი, მეორე – სიცრუე, მესამე – შიმში-ლი. სამივე ეს საყრდენი ერთმანეთთან უმჭიდროესად არის დაკავშირებული და ერთ-ერთის მოშლა დანარჩენთა მორყევასაც მოასწავებს, რასაც მოჰყვება ზედნაშენი პოლიტიკური

სისტემის ნგრევა. ამიტომ, როდესაც დასავლურმა დემოკრატამ რუსეთის კომუნისტური პარტიის გენერალური მდივანი მ. გორბაჩოვი აიძულა „პერესტროიკის“ და „გლასნოსტის“ კურსს დადგომოდა, ამან გამოიწვია კიდევ რუსული კომუნისტური სისტემის რყევა.

შესაბამისად, XX ს-ის 80-იან წლებში კიდევ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ საქართველოში. რუსეთის ხელისუფლებამ ძველი, ნაცვადი ხერხი გამოიყენა, ამ პროცესს აფხაზ სეპარატისტთა გამოსვლები დაუპირისპირა: 1989 წლის 18 მარტის ე. წ. „ლიხნის მიმართვაში“ ისინი ქართველებს ადანაშაულებდნენ აფხაზთა „კულტურული ასიმილაციის მცდელობაში“ და რუსეთისგან დახმარებას ითხოვდნენ, კერძოდ, მოითხოვდნენ საქართველოდან აფხაზეთის გამოყოფას და რუსეთთან შეერთებას.

ამან კიდევ უფრო გაამძაფრა მდგომარეობა. თბილისის მანიფესტანტები ახლა უკვე „რუსეთის იმპერიის“ დაშლისა და „საქართველოში გაეროს ჯარების შემოყვანის“ ლოზუნგებით გამოდიოდნენ.

ყველაფერ ამას მოჰყვა 1989 წლის 9 აპრილის კიდევ ერთი ტრაგედია, როდესაც რუსეთიდან ჩამოყვანილმა სპეცდანიშნულების რაზმებმა ხელკეტებითა და სამხედრო ნიჩბებით, აგრეთვე მხუთავი გაზის გამოყენებით დაარბიეს მშვიდობიანი მიტინგი რუსთაველის გამზირზე. მოიწამლა ათასობით და დაიღუპა 16 ადამიანი, უმრავლესობა – ქალები და გოგონები.

9 აპრილის ტრაგედიამ საერთაშორისო რეზონანსი მოიპოვა. ეს იყო, ფაქტობრივად, რუსული საბჭოთა რეჟიმის გაკოტრება, რამაც გარკვეულწილად დააჩქარა კიდევ მისი მოკლე ხანში გადაშენება. საქართველოში კი კომუნისტური მთავრობა იძულებული გახდა დაენიშნა დემოკრატიული არჩევნები, რომლის შედეგადაც 1990 წლის ოქტომბერში კომუნისტები საბოლოოდ დამარცხდნენ.

1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმზე საქართველოს მოსახლეობის 97%-მა მისცა ხმა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას. 9 აპრილს გამოქვეყნდა საქართველოს დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, ხოლო 26 მაისს დაინიშნა პრეზიდენტის არჩევნები.

ასე ჩამოყალიბდა საქართველოს მესამე რესპუბლიკა.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის აღსაყდრებიდან 30 და დაბადებიდან 75 წლის საიუბილეო კომისია

ავტორი: დავით მუსხელიშვილი

რედაქტორი: შუქია აფრიდონიძე

დიზაინი: მაკა ჭიჭინაძე „გრაფიქს დიზაინ ენდ პრინტიინგი“

კომპიუტერული მაკეტი: რუსუდან ერისთავი

ფოტო: გიორგი ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლ-თა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრი

მამა იოსები

ბუბა კუდავა

გურამ წიბახაშვილი

მირიან კილაძე

შალვა ლეჟავა

ბადრი ბაიდაშვილი

გიორგი ბაგრატიონი

გარეკანი:

დაფარნის ფრაგმენტი. ნაქარგობა. XVIII ს.

ხანდისის სტელა. VI ს.

ფიტარეთი. სამხრეთი ფასადის რელიეფური დეკორის დეტალი. ლომი. 1213-1222 წ.წ.

პირველი გვერდი:

ყაჩაღანის ქვაჯვარი. VI-VII ს.ს.

© საქართველოს ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი

ISBN 978-9941-0-0765-1

UDC (უაკ) 94(479.22) მ-936